Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRIHEDSMUSEET

1957 – 1982

BESÆTTELSENS HVERDAG

JUBILÆUMSSKRIFT
VED FRIHEDSMUSEETS 25 ÅRS DAG
Redaktion og annoncer:
Esben Kjeldbæk
Forsidefoto:
Lennart Larsson
Oplag: 5000 eksemplarer
Tryk:
Bondegaard tryk as, Herlev
© Copyright:
Frihedsmuseet Venners Forlag,
København 1982

ISBN 87-88214-02-8

Indhold

Forord af rigsantikvar Olaf Olsen 5
Forord af direktør Svenn Seehusen 7
Museet for Danmarks Frihedskamp 1940 – 45 9
Træk af dagliglivet under besættelsen 15
Rygter fortalt i sporvogne 43
Besøgsstatistik 1957 – 1981 52
Lykønskningsliste 54

»Besættelsens Hverdag« er emne for en særudstilling på Frihedsmuseet 1. – 31. oktober 1982, men skulle man efter besøg på udstillingen eller efter læsning af dette skrift ønske sig mere viden, kan man finde forskellige sider af besættelsens socialhistorie, kulturhistorie m.v.belyst i følgende værker, der også indeholder fyldige litteraturlister:

Sigurd Jensen: »Levevilkår under besættelsen«, DNH 1971.
Erik Kjersgaard: »Besættelsen 1940 – 45«, bd. 1–2, 1980 og 1981.
Svend Aage Hansen og *Ingrid Henriksen:* »Velfærdsstaten 1940 – 1978. Dansk social historie«, bd. 7, Gyldendal 1980.

Lolland Falsters Stiftsmuseum har i 1977 – 1978 indsamlet et stort beretningsmateriale om dagliglivet under besættelsen, og noget af dette findes udgivet (duplikeret) i 9 hefter, der blandt andet rummer madopskrifter og oplysninger om forsyningssituationen.

Redaktionen.

JUBILÆUMSSKRIFT VED FRIHEDSMUSEETS 25 ÅRS DAG

Frihedsmuseet under opførelse.

Nationalmuseets direktør, rigsantikvar *Olaf Olsen:*

I sine femogtyve første år har Frihedsmuseet til fulde bevist sin levedygtighed. Det er blevet et af Københavns mest velbesøgte museer. Med god grund. Frihedsmuseet har mange dyder: En tiltalende arkitektonisk ramme og en god beliggenhed, en instruktiv og veldisponeret udstilling, en overskuelig emnekreds og – først og fremmest – en enestående rig og spændende samling, der er tilvejebragt ved flid og med entusiasme i den store vennekreds, der er museets ophavsmænd og stadig præger arbejdet i Frihedsmuseet.

Nationalmuseet er både glad og stolt over at have den femogtyveårige i sin store museumsfamilie og ser med tryghed hen til dens næste femogtyve år.

15. juli 1982. *Olaf Olsen*

Verdensomspændende bugsering og bjergning
Ankerhåndtering · Havnebugsering · Isbrydning · Lægterudlejning og
sværgodstransport · Dykkerservices · Lægning af undervandskabler og rør
Kabelnedspuling · Transportabelt brandslukningsudstyr
Udlejning af pumper

Grundlagt
1833

A/S Em. Z. Svitzers Bjergnings-Entreprise

Kvæsthusgade 1 · 1251 København K · Telefon: 01 15 51 95 · udenfor kontortid 01 15 51 75
Telex: 15983 · Telegram: Svitzersalvage

Formanden for Foreningen Frihedsmuseets Venner, *Svenn Seehusen:*

Da H.M. Kong Frederik IX og H.M. Dronning Ingrid den 15. oktober 1957 foretog indvielsen af Museet for Danmarks Frihedskamp, blev et længe næret ønske hos dem, der havde arbejdet med Frihedsrådets Udstilling fra Juli 1945, opfyldt.

Allerede da vi lukkede Frihedsrådets Udstilling i Frimurerlogen i eftersommeren 1945 og sendte dele af den som vandreudstilling til Sverige (Stockholm og Göteborg), stod det helt klart for udstillingens præsidium, at de mange genstande fra frihedskampen måtte bevares for eftertiden. Derved opstod det helt naturlige ønske om at skabe et museum.

Frihedsrådets Udstilling's præsidium startede i forbindelse med 10-års dagen for 29. august 1943 en landsindsamling til etableringen af det fremtidige Frihedsmuseum. Hovedtemaet i indsamlingen, der foruden penge også omfattede genstande og beretninger fra modstandsbevægelsen, var at gøre Frihedsmuseet til en gave fra det danske folk. Det lykkedes over al forventning.

Frihedsmuseets præsidium er nu ophævet, og i stedet har Foreningen Frihedsmuseets Venner og Frihedsmuseets Venner's Fond overtaget opgaven med at sikre, at Frihedsmuseet i fremtiden lever op til den ide, hvorpå det er skabt, samtidig med at kredsen omkring »Vennerne« og »Fonden« sikrer de midler, der skal til for at opfylde de stadig nye krav og opgaver, der stilles Frihedsmuseet og dets ledelse.

Frihedsmuseets Venner og Frihedsmuseets Venner's Fond lykønsker på 25-års jubilæumsdagen, samtidig med at vi lover fortsat at være de støtter, hvorpå Frihedsmuseet kan virke.

Svenn Seehusen
formand

FRIHEDSMUSEETS VENNER FRIHEDSMUSEETS VENNER'S FOND

Et lille stykke verdenshistorie.

Hvert år i maj udgiver Bikuben en sparebøsse af bornholmsk stentøj med en stor statsmand som model.

Hver figur er nummereret og oplaget er begrænset.
Det giver figurerne en særlig værdi for samlere. Eller som gave.

Sparebøsserne kan købes i Bikubens afdelinger, sålænge oplaget rækker. Derefter kan de kun erhverves antikvarisk eller privat.

Bikuben tjener ikke på salget.
Af prisen på 175 kr.
går 25 kr. til Dansk Røde Kors.

Hidtil er udgivet: Winston Churchill i 1979, John F. Kennedy i 1980, Josip B. Tito i 1981 og Charles de Gaulle i 1982.

Bikuben

McCann

Fra Frihedsrådets udstilling »Det kæmpende Danmark« i Frimurerlogen, 1945.

Museet for Danmarks Frihedskamp 1940 – 1945

Af Jørgen H. Barfod

Frihedsmuseet, som det hedder i daglig tale, er vel nok en af de ejendommeligste nyskabelser efter anden verdenskrig, idet det er et museum for blot fem år af Danmarks tusindårige historie.

Mange har vel stillet sig det spørgsmål, hvorledes et sådant museums fremtid ville være, og hvorledes man vil se på det om f.eks. 100 år. Antagelser og spådomme om blot de 25 år, der er gået, har hidtil ikke slået til, så jeg skal her lade være med at forsøge mig som spåmand, og blot konstatere, at i dag har museet en stigende interesse.

Iøvrigt er Frihedsmuseet ret enestående i Europa. Ingen andre lande har et museum af samme type med et så righoldigt materiale. Tilsvarende museer rundt om i Europa bygger hovedsagelig på fotografier, modelpanoramaer og mange af dem på forskellige heltehistorier. En af grundene er vel nok, at i disse lande har de egentlige krigsbegivenheder af militært tilsnit overskygget modstandsbevægelserne, og museer for modstandskampen er ret sent blevet grundlagt.

Det danske Frihedsmuseum har sin rod i den udstilling, »Det kæmpende Danmark«, som Frihedsrådet åbnede i Frimurerlogen i København allerede den 21. juli 1945. Udstillingen var bygget op i lyntempo i den bygning, som under krigen havde været besat af Schalburgkorpset, og allerede da havde man indsamlet et anseligt materiale.

Udstillingens succes kan måles ved, at man som overskud kunne indbetale 100.000 kroner til den nyligt oprettede Frihedsfond. Siden vistes udstillingen i Stockholm og Gøteborg, og dele af den sendtes til London og Moskva.

CARL HAHN

Medlem af Folketinget

2670 TØNDER
TELEFON 04 - 72 1 00

TOLDKLARERING - SPEDITION

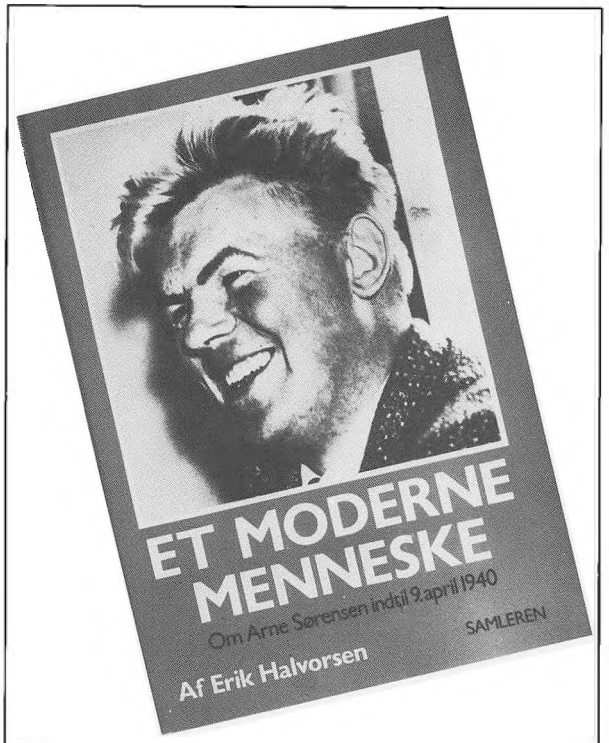

Senere kommer bind 2,
som omhandler besættelsen
og tiden derefter

HJEMMEVÆRNET

HJV

HJEMMEVÆRNSKOMMANDOEN

Generalstok . Kastellet 82 . 2100 København Ø

Telefon (01) 12 32 10

Den store offentlige interesse forårsagede, at man den 3. december 1945 nedsatte en arbejdskomité, der skulle undersøge mulighederne for en permanent udstilling. I komiteen sad bl.a. Nationalmuseets direktør, Poul Nørlund, der viste sagen stor interesse, men samtidig måtte erklære, at der i Nationalmuseets kompleks ikke ville være tilstrækkelig rummelig plads til den store samling; dog ville han gerne tage sig af dens midlertidige opbevaring.

Den 26. marts 1946 erklærede komiteen sig villig til at gå ind på de af ministeriet stillede betingelser for samlingens overdragelse til Nationalmuseet, og den 17. august besluttede Frihedsrådets afløser, Frihedsbevægelsens Samråd, at man ville søge at få opført et museum for Frihedskampen og dens faldne. Den nedsatte komité til at løse denne opgave fik som formand redaktør Aage Schoch og Svenn Seehusen som daglig leder.

Indsamlingen af genstande og minder fortsatte over hele landet, og i første omgang oprettedes på Nationalmuseet en særudstilling, der åbnedes den 4. maj 1948 i nærværelse af kongeparret, regeringen og en række udenlandske gesandter. Det var dog klart fra den første dag, at dette var ikke udstillingens rette plads i en længere årrække.

Komiteen arbejdede derfor støt videre med mange planer for en udstillingsbygning. Der blev udarbejdet planer for en museumsbygning ved Mindelunden, men interessen samlede sig til sidst om en bygning på Esplanaden.

Naturfredningsrådet anbefalede tanken med den påtegning, at »projektet gives en ydre udformning, som ikke virker påtrængende ved størrelse og arkitektur, men tager passende hensyn til sine proportioner og materialevirkning til de givne omgivelser«.

I sommeren 1956 blev der da endelig underskrevet en kontrakt med kommunen om brugsret af de fornødne areal for resten af dette århundrede, men iøvrigt var kommunen ikke ejer af parkarealet, men havde fået det »til afbenyttelse« af staten. Siden er parken blevet omdøbt til Churchillparken.

For at skaffe penge havde komiteen den 28. august 1948 arrangeret en stor folkefest på Langelinie og et landslotteri, der gav ialt næsten 500.000 kroner, og i begyndelsen af 1950 oprette-

DOMMEN I NÜRNBERG

Standardværket om krigsforbryderprocessen – udsolgt og savnet gennem flere år – genudsendes nu i nyredigeret udgave og gennemillustreret fortrinsvis med hidtil ikke publicerede billeder.

Redaktion Ole Kragh, forord af museumsleder Jørgen H. P. Barfod.

Udkommer 29. oktober 1982. 288 sider – pris kr. **198.–** i.m.

SVF STIG VENDELKÆRS FORLAG

Forudbestillingspris:
I anledning af Frihedsmuseets 25 års jubilæum er en del af oplaget stillet til rådighed for »Frihedsmuseets Venner« til en forudbestillingspris á kr. **148,–** i.m.

Indsend inden 20. oktober 1982 beløbet i crosset check til:

Stig Vendelkærs Forlag
KØBMAGERGADE 55,
1150 København K.

– og De vil få bogen portofrit tilsendt. Husk tydelig afsenderadresse.

des Frihedsmuseets Fond. Penge indsamledes overalt i landet. Små og store beløb gav efterhånden tilstrækkeligt til en virkeliggørelse af tanken, og i 1956 kunne man tage det første spadestik. I det nedsatte byggeudvalg var chefredaktør H. Stephensen teknisk og økonomisk sagkyndig, dr. phil. Aage Roussell var museumssagkyndig, og som arkitekt for bygningen stod arkitekt Hans Hansen.

Han har i sin disposition udformet bygningen som en stor tømmerbygget hal med tre lave og smalle fløje omkring en Grønnegård. Foran hallen lå vestibule og kontorbygning, medens kældrene har magasinrum. I rundgangen omkring Grønnegården fik Hans Hansen malet loftet således, at det begynder med en meget mørk blå farve, der langsomt lysner efterhånden som man går frem. Hermed ville han symbolisere udviklingen i de fem besættelsesår. Det var desuden arkitektens idé, at når man går i rundgangen har man på den ene side det illegale arbejde og besættelsens begivenheder, medens man til den anden side ser ud i det frie og det grønne i Grønnegården, den frie verden.

Symboler lagde han mange steder, som f.eks. også i de knopper, der blev sat på den svære indgangsdør, hvor han anbragte tre V-er inde i hinanden, netop det symbol, som museet i dag har taget som sit bomærke.

Den 15. oktober 1957 indviedes Museet for Danmarks Frihedskamp 1940 - 1945 af Hans majestæt kong Frederik IX.

Frihedsmuseet var tænkt som en udstilling, der skulle fortælle om frihedsbevægelsens virke i de fem år, og man troede i 1957, at interessen nok ville være stor i de første år, men at besøget derefter ville aftage efterhånden som besættelsen kom på afstand og nye generationer voksede op. Derfor blev der ikke til museet knyttet de til et museum sædvanlige faciliteter som konservatorværksted, tilstrækkelig arkivplads og lokaler til studierum eller skolestue. Desuden mente man heller ikke, at et sædvanligt personale knyttet til museet var nødvendigt, og den fløj, der i dag indeholder kontorer, var først udelukkende bolig for den kustode, som skulle passe udstillingen. Den eneste videnskabelige medarbejder, der var knyttet til museet, havde sit egentlige arbejde på Nationalmuseet og

havde blot Frihedsmuseet som et bijob. En videnskabelig stab, som ellers findes ved andre museer manglede således helt.

Udviklingen blev en anden, end den man havde troet. Besøgstallet, der i de første år var på omkring 200.000, faldt naturligvis det følgende år, men det stabiliserede sig ret hurtigt omkring de 150.000. Et så stort besøg, der er blandt de største ved danske historiske museer, afspejler imidlertid også den almindelige interesse for emnet, hvad der også giver sig udslag på mange andre områder som f.eks. henvendelser fra publikum, fra aviser, tidsskrifter, radio TV og forlag. Det betød i første omgang, at der nødvendigvis måtte indrettes nogle kontorer i direkte tilknytning til museet. Derfor omdannedes kustodeboligen i 1964 til kontorer, og fra 1967 fik dr. phil. Aage Roussell Frihedsmuseet som sit eneste arbejdsområde med kontor i bygningen.

Interessen for besættelsen foranledigede imidlertid endnu en tilvækst til museet. På 20-års dagen for Danmarks befrielse, den 5. maj 1965, mødtes flere hundrede tidligere fanger i Frøslevlejren. Her besluttede man at oprette et museum i Frøslevlejren og derved skabe et værdigt minde for de mange, der var blevet sluset gennem denne lejr til koncentrationslejrene i Tyskland.

Til museum sikredes hovedvagttårnet og fangebarak H 4, idet de nødvendige midler fremskaffedes fra tidligere fanger. I august 1969, 25 år efter at lejren første gang blev taget i brug, indviedes museet i Frøslev, og det blev knyttet til Nationalmuseet som en afdeling under Frihedsmuseet.

Frihedsmuseet havde således nu fået en aflægger i Sønderjylland, men desuden havde museet et par afdelinger i udlandet, nemlig en udstilling om den danske modstandsbevægelse i Sachsenhausen koncentrationslejrens museum og i 1968 en udstilling i Auschwitz i Polen. Disse udstillinger er permanente udstillinger, der med mellem skal tilses af Frihedsmuseet.

Den 1. november 1971 fratrådte dr. phil. Aage Roussell som leder af Frihedsmuseet og afløstes af lektor Jørgen H. Barfod, og den 25. januar 1972 stiftedes foreningen Frihedsmuseets Venner, der som sin første formand fik oberstløjtnant Børge Jensen, som på grund af sygdom måtte fratræde i 1974 og afløstes af direktør Svenn Seehusen. I 1975 stiftedes desuden Frihedsmuseets Venners Fond, hvis første formand var grosserer Jens Frederik Busk-Rasmussen til dennes død i 1980,

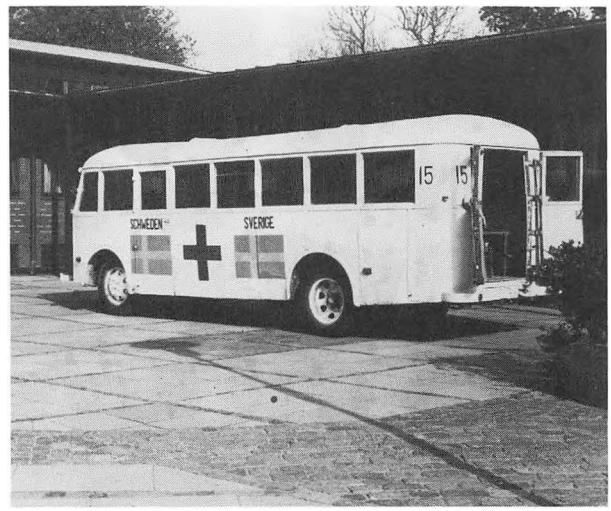

Frihedsmuseet 1981. En af de originale »hvide busser« er midlertidigt udstillet i stedet for den vanlige panservogn.

hvorefter direktør Svenn Seehusen overtog formandskabet også her.

Frihedsmuseet har som museum en forpligtelse til at foretage forskning i sit emneområde, at bevare og sikre det materiale, museet modtager, og at formidle sin viden ved udstilling eller på anden måde. Forskningen har det været vanskeligt med, når den eneste videnskabelige medarbejder må tage sig af det daglige arbejde med forespørgsler, udstillinger m.v., og bevaringen og sikringen af genstande og andet materiale skal også passes.

Frihedsmuseet modtager stadig hvert år genstande, fotografier og arkivalier, og alt, hvad der findes på Frihedsmuseet er grupperet i de forskellige arkiver. Frihedsmuseet virker som en art »centralmuseum« for besættelsestiden, og det må bl.a. være en af museets opgaver at få registreret den viden om besættelsestiden, der findes spredt over landet.

Mange henvender sig til Frihedsmuseet, og som en vigtig servicefunktion for museet virker vor skoletjeneste, der hjælper både lærere og elever og udlåner såkaldte »skolemapper« med autentisk materiale eller udformer skoleopgaver for eleverne.

Foreningen Frihedsmuseets Venner er et vigtigt aktiv for museet, da vi gennem foreningen får økonomiske tilskud og hjælp på mange andre måder, således at arbejdet kan fortsætte nogenlunde trods nedskårne budgetter. Derfor betyder et medlemsskab af denne forening en virkelig god støtte til Frihedsmuseet. □

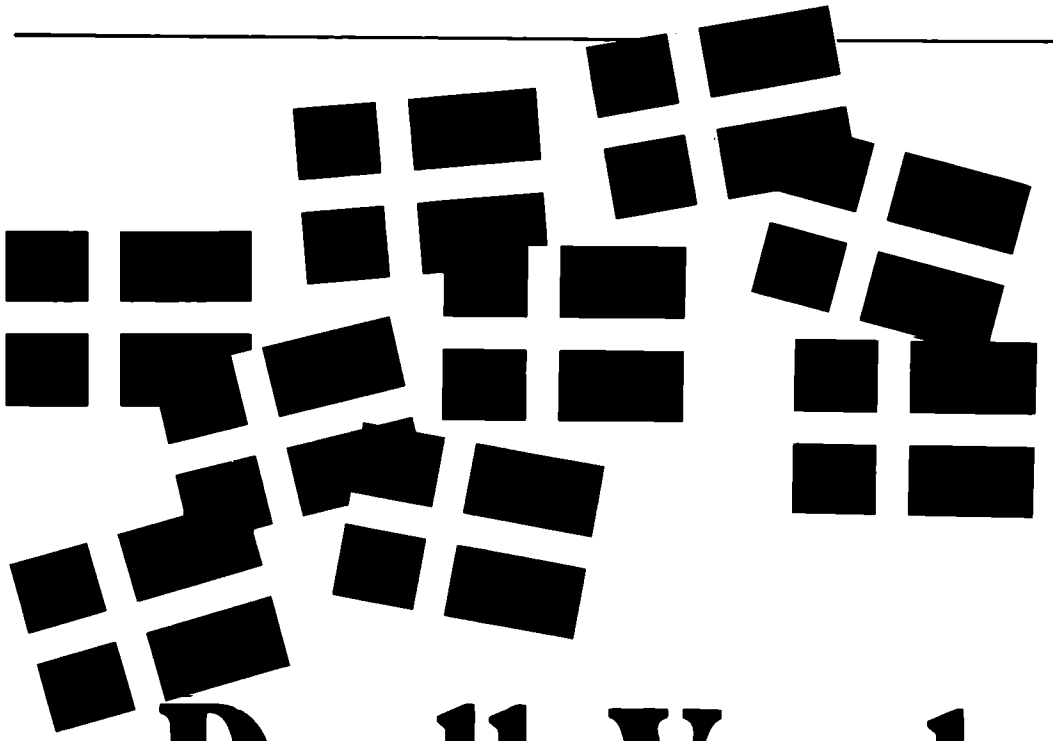

Daells Varehus ønsker tillykke med de 25 år -i frihed.

DAELLS VAREHUS

Nørregade 12, 1198 København K.

Træk af dagliglivet under besættelsen

Af Esben Kjeldbæk

Besættelsesmagten.

Ovenstående foto er taget i Tivoli i København tidligt i maj 1944. Den tyske besættelse var da gået ind i sit femte år.

Luftkrigen i vest havde i april dette år sat rekord med store angreb på Berlin, München, Karlsruhe og Mannheim. På østfronten var tyskerne blevet trængt tilbage til Rumænien og længere nordpå til den gamle polsk-russiske grænse. I sammenligning med dette måtte Danmark, for de tyske orlovssoldater endnu være »flødeskumsfronten«.

Set fra et tysk synspunkt levede danskerne næsten urimelig godt under krigen. Det fandtes der håndgribelige eksempler på overalt, som for eksempel sæben. Sæbe laves af fedtstof og før-krigssæbe havde et fedtindhold på 80% eller mere. Under krigen blev fedt en mangelvare og man strakte så sæben ved tilsætning af fx. ler. I 1944 havde dansk sæbe almindeligvis et fedtindhold på 40%, men i Tyskland vaskede befolkningen sig med 8% sæbe!

Danmark havde ikke oplevet tvangssudskrivning af soldater eller arbejdere og rationerne var bedre end dem, der gjaldt i Tyskland selv, for slet ikke at tale om forholdene i det øvrige besatte Europa, hvor også den tyske terror og undertrykkelse var langt mere brutal end i Danmark, hvor den nok blev holdt i beredskab, men sjældnere blev sluppet løs for alvor; men i forbindelse med undtagelsestilstanden den 29. august 1943 havde tyskerne foretaget deres eneste større gidseltagning i Danmark. 200-300 mennesker blev taget til fange. Det tyske kodenavn til auktionen var »Tivoli-Ausflug« – Tivoli-tur.

Godt 6 uger efter at ovenstående foto blev taget lå store dele af Tivoli i ruiner.

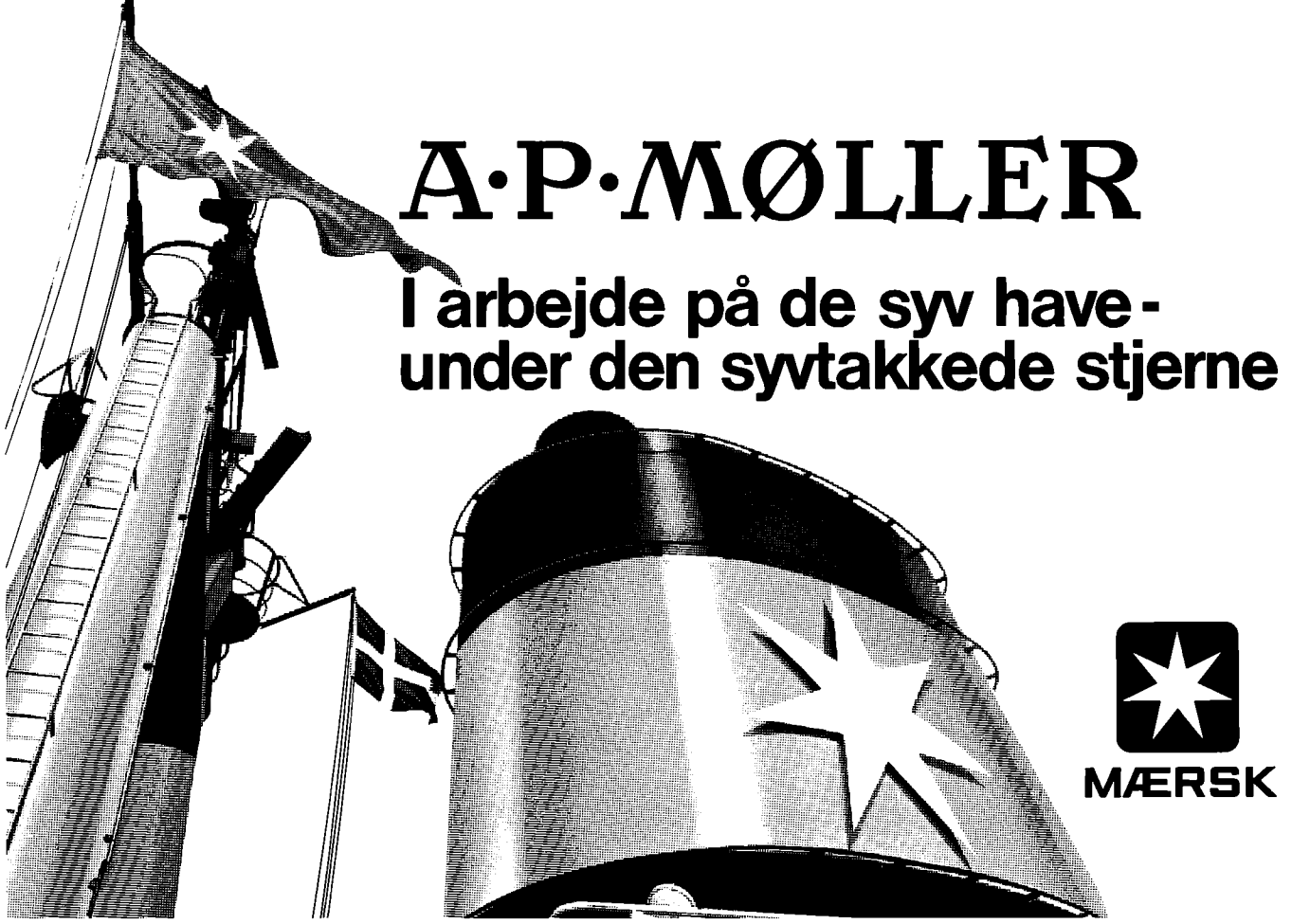

Det var »Petergruppen«, der som led i »modterroren« overfor illegalt arbejde, med sprængstof anrettede skader i Tivoli for 4.617.000 kroner.

Det er dog ikke ting som disse, der huskes i første række, når man spørger danskere, som oplevede besættelsen. Så nævnes snarere knapheden på visse ting og de gyselige erstatninger, man måtte klare sig med. Det var kun de færreste, der deltog aktivt i illegalt arbejde, men næsten alle fik større byrder at bære i dagligdagen efter besættelsen den 9. april 1940.

Spisekammeret Danmark.

Det er nu klarlagt, at årsagerne til at Danmark blev besat skal søges i krigens overordnede strategi. Ikke meget tyder på, at man fra tysk side havde gjort sig klart, hvilken værdi Danmark kunne have for det krigsførende Tyskland, men gang på gang skulle det vise sig, at danske politikere og embedsmænd kunne spille det samme es ud, når tyske krav truede med at skabe »norske« eller værre tilstande: en skærpet tysk kurs overfor den danske befolkning ville ødelægge landbrugets og industriens evne og vilje til at levere. Lod man derimod danskerne beholde det nødvendige minimum, ville landet også materielt kunne støtte den tyske krigsøkonomi.

Det var et argument, der kunne bruges af de tyskere, der gik ind for en mild kurs i Danmark, og det er baggrunden for at det gennem hele krigen, ved stadige langtrukne forhandlinger, var muligt at sikre, at leverancerne til Tyskland ikke gik over i ren udplyndring, og at der også kom visse leverancer *til* Danmark, naturligvis under den stadige forudsætning, at man i Tyskland så en gensidig fordel ved det.

Gensidigheden blev på papiret udtrykt ved at man fortsatte før-krigssystemet med at regulere den dansk-tyske handel over den såkaldte *clearingkonto.* Den havde oprindeligt skullet sikre, at der hele tiden var ligevægt i handelen, men efterhånden blev den nærmere et barometer, der viste størrelsen af Tysklands gæld til Danmark.

I nationalbanken oprettedes tillige den såkaldte *værnemagtskonto.* Over den betaltes udgifterne ved de tyske soldaters underhold og forplejning i Danmark, deres kørsel og bygningen af tyske befæstninger osv. Det var i realiteten en ubegrænset kassekredit for besættelsesmagten.

Udover disse »officielle« tyske indkøb var der til stadighed problemer med tyske soldaters private indkøb. Butikkerne blev formelig stormet af værnemagtssoldater, der købte damestrømper, sæbe, æg og skinker. De kendte fotos af tyske soldater belæssede med danske varer skal for en gang skyld ikke genoptrykkes her, men forklaringen var, at den tyske militære overkommando havde dekreteret, at medlemmer af værnemagten, der rejste i tjenstligt ærinde måtte udføre så mange ikke-rationerede varer som de kunne *bære*. De danske toldere ved grænsen måtte se magtesløst til, når værnemagtssoldater bugnende af pakker nægtede at lade sig undersøge, eller når umilitært udseende civilister med tysk ausweis på lignende måde slæbte bort af landets rigdomme.

Og dog var betydningen af netop denne trafik vel mere tilsyneladende end reel. Selvom kursen på tysk valuta var pumpet unaturligt højt op, var soldaterne ikke særlig rigeligt forsynede med mark, og de tyske myndigheder i Danmark, havde megen forståelse for, at de varer, der blev hjemført privat til Tyskland blev unddraget den officielle eksport.

For danskerne var den eneste fordel ved værnemagtskontoen, at man ved hjælp af den i det mindste havde et overblik over den tyske »gæld«, og hermed også over, hvilke danskere, der udførte arbejde for tyskerne og lod sig betale over værnemagtskontoen. Det var dog umuligt at sætte en stopper for selve udbetalingen af de enorme fortjenester som for eksempel en række danske entreprenører tog hjem.

Man kan næppe opgøre, hvor meget besættelsen »kostede« Danmark, men man kan nævne, at ved krigens slutning havde Danmark 8 milliarder kroner tilgode på clearings- og værnemagtskontoen, et enormt beløb i datidens penge.

I 1944 tjente til eksempel en funktionær årligt 4212 kroner og en arbejder 3743 kroner.

Men med forbehold for alle unøjagtigheder kan man stille tabet af de 8 mia. overfor det økonomiske tab som det mindre befolkede og fattigere Norge led. Det er opgjort til 21 milliarder.

Tysk soldat på Rådhuspladsen, København.

SOL OG
SUNDHED FRA

OTA

KRYOLITSELSKABET
ØRESUND A/S

Danskernes eget forbrug.

Man regner med, at forbruget faldt med ca. 20% under besættelsen, men nedgangen var ikke jævnt fordelt, hverken på varergrupper eller socialt set.

Forbruget af fødevarer var nogenlunde uændret fra før krigen, men med en nedgang i kalorieforbruget på 0. 10 %. Ikke nogen stor ændring, men folk spiste i forvejen mindre kalorierigt end vi gør i dag, og langt flere havde fysisk hårdt arbejde.

Indenfor landbruget holdt folk deres kalorieforbrug nogenlunde uændret, omend man spiste mere brød og gryn og mindre fedt og sukker, der var rationeret. Men i byen ramte nedgangen de i forvejen svage hårdt: En kvindelig husholdningskonsulent, der arbejdede med at opstille husholdningsbudgetter for arbejderbefolkningen i Ryesgade-kvarteret i København, sammenfattede vilkårene for en familie på 4, der levede af socialhjælp således: »I praksis er forholdet gerne det, at familien spiser middagsmad de første par dage i ugen. Resten af tiden står den på kaffeerstatning, rugbrød, havregrød med sukker og vand til og kartofler med meldyppelse«. (cit. Dansk social historie bd. 7 s. 75)

Kød var egentlig ikke rationeret, men fra 1943 indførtes en ordning sådan at de handlende selv skulle sørge for en »fordeling efter rimelighed«. Trods »forbrugerkort« er det nok uvist hvor »rimelig« den enkelte kunde fandt at fordelingen var. Undertiden forsvandt kødet simpelthen og en effektiv kontrol med priserne var ikke mulig.

Landbrug i knibe.

Besættelsen betød, at de oversøiske varer forsvandt, og landbruget, det vigtigste erhverv, importerede kunstgødning, korn og oliefoderkager til kreaturerne.

I 1940 måtte man gribe til slagtning af kvæg, svin og høns så antallet kom til at svare til den mængde foder man kunne skaffe herhjemmefra.

Men det var endda ikke så lidt, selvom det allerede i 1940 blev forbudt at bruge brødkorn til foder.

Der var brug for proteinrigt foder til erstatning for oliefoderkagerne og det fandt man ved at udvide dyrkningen af lucerne, oliehør og foderkartofler. Desuden begyndte man at bruge *ensilering* af kartofler, roetoppe og andet grøntaffald, som blev

Kødkø i Helsingør, august 1943. Man skulle »høre til« en slagter for at kunne købe. Det var en yderligere plage ved at flytte eller være illegal.

Pløjning med køer ved Verninge, Fyn.

Tørveskæring i Åmosen, Sjælland.

Kulfiskeri.

lagt i beholdere eller blot tildækket med jord og så »gærede« til en sur-sødlig proteinrig fodermasse.

Efter en nedgang i husdyrbestanden i 1940-42 lykkedes det, mod den almindelige forventning, i 1943 og 1944 at forøge produktionen af smør og mælk. Både i 1943 og 1944 steg landbrugsleverancerne til Tyskland, og det havde betydning, for med de militære tilbageslag tyskerne led, mistede de også efterhånden grebet om Østeuropas landbrugsområder og blev dermed mere afhængige af importen fra Danmark. Mere end nogensinde gjaldt det om ikke at slå hønen, der lagde guldæg ihjel.

Billedet af bonden, der pløjer med køer spændt for ploven er måske ikke ligefrem typisk, men der var under besættelsen mangel på heste.

I 1940 blev det ganske vist opgjort, at landet havde for mange heste i betragtning af den mængde korn, de fortærede, men man forudså korrekt, at benzin og olie hurtigt ville slippe op, så man måtte gå tilbage til at bruge heste som trækkraft og det kom så vidt, at man endda, og i konkurrence med den tyske hær, opkøbte heste fra Litauen. Værnemagten sås i krigens sidste år på panje-vogne i de københavnske gader, og helt usædvanligt var det ikke at se automobiler, der var omdannet til hestevogne. I sommeren 1944 var bestanden af høns omtrent det halve af, hvad den havde været i 1938. Antallet af svin lå omkring 75% og af kvæg var tallet omtrent som i 1938. Men for hver 100 heste i 1938 var der nu 108.

Smør

I byerne var der hidtil blevet spist omkring 80 millioner kilo margarine om året, men margarine lavedes af vegetabilske olier, som ikke længere kunne fås, og man rationerede allerede i 1940 margarinen til brug for de lave indkomstgrupper. I stedet spiste folk smør, og det til en pris på lige under 4 kroner kiloet.

Tyskerne pressede på for at få det danske smørforbrug ned og i juli 1942 endte man tilsidst på det niveau, der skulle komme til at gælde resten af krigen: 300 gram smør ugentligt.

Blandt alle de rationerede fødevarer er det beregnet, at kun sukker-rationerne blev udnyttet fuldt ud.

Men at smør var en mangelvare ses af den rolle smørmærker spillede på den sorte børs.

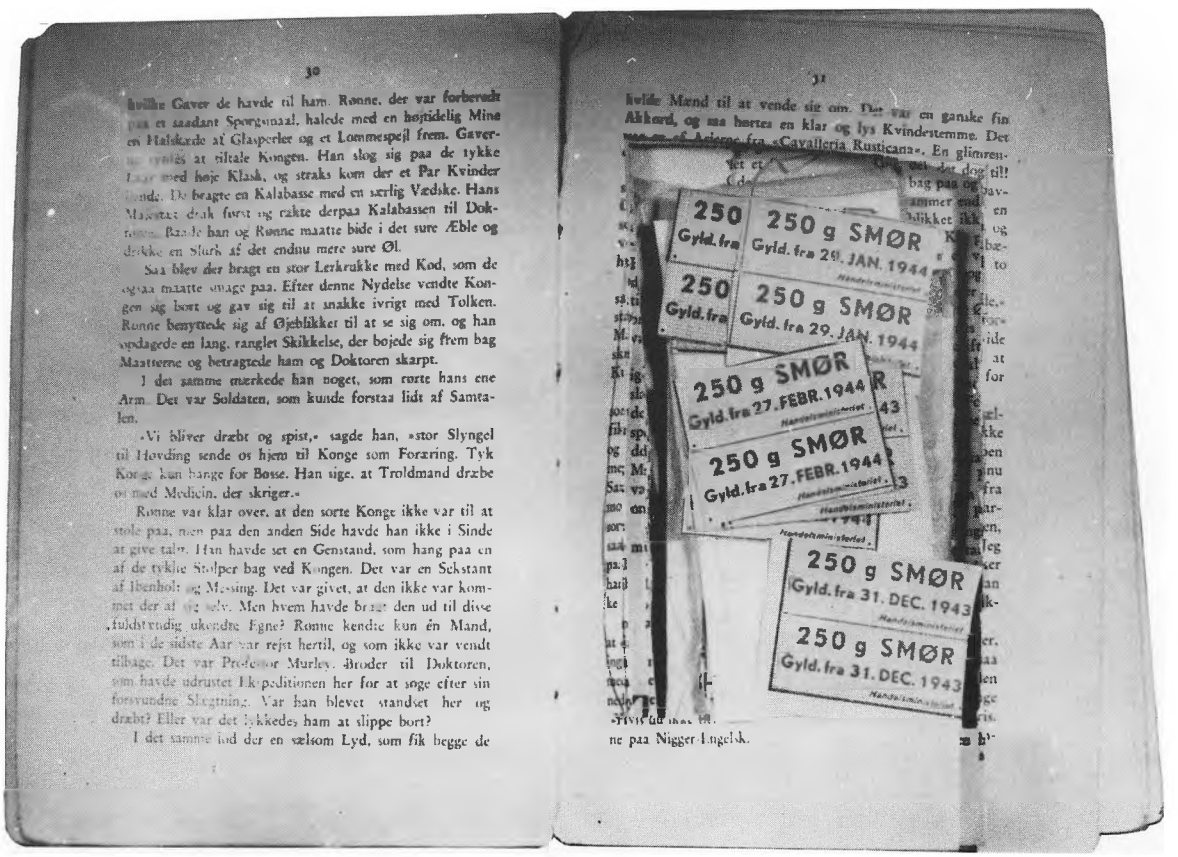

Udhulet bog med smørmærker. Brugt til sortbørshandel i Esbjerg.

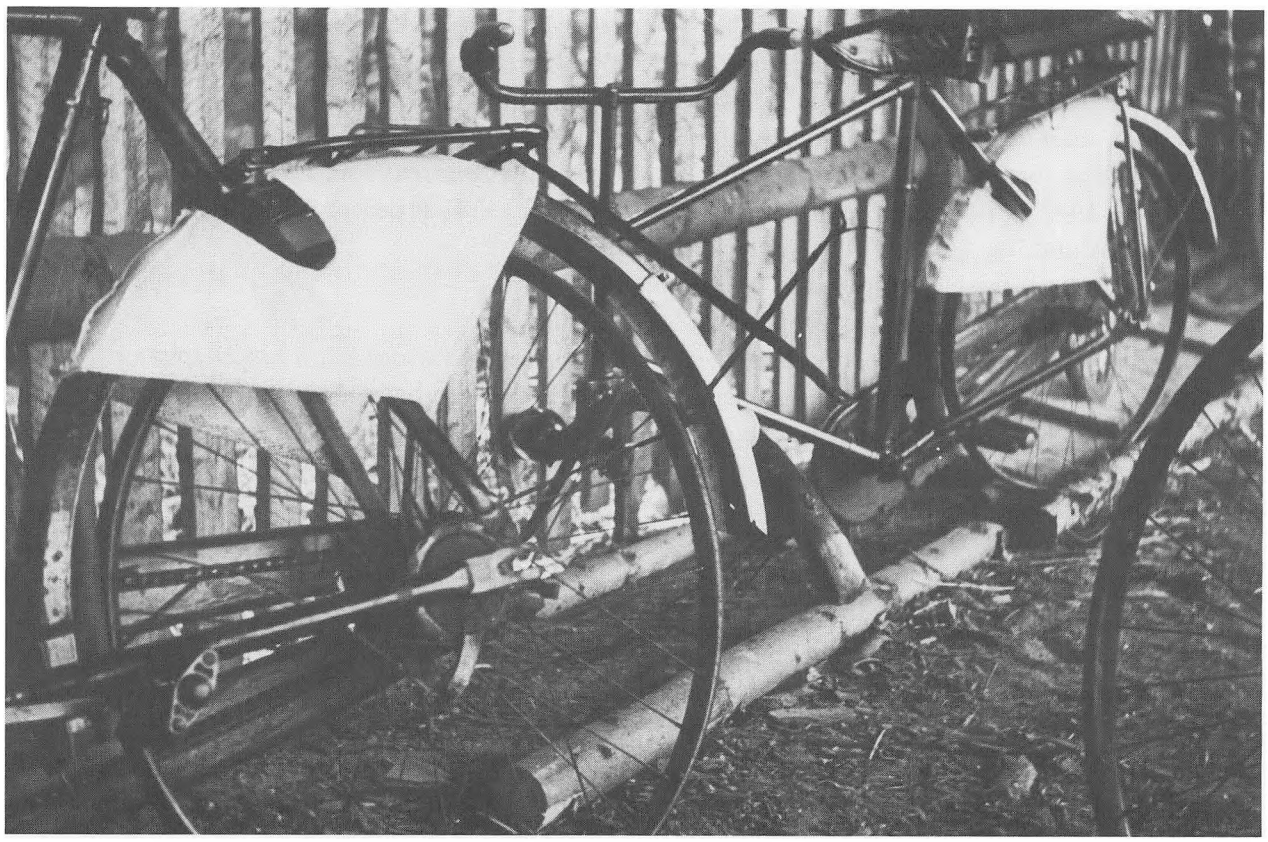

Skrællede cykler, 1943 og Havnegade i København.
To fotografier, der nok kan siges at illustrere »besættelsens hverdag«, men den tid, der er gået siden da, har givet deres betydning et vrid. I dag ser Havnegade også sådan ud, og ødelagte cykler er et ganske almindeligt syn, men fotografen, dengang, har taget billederne, fordi de viste noget ellers utænkeligt, noget, der kun var blevet hverdag på grund af besættelsen: Ødelæggelsen af det livsvigtige transportmiddel og havnen uden den normale trængsel af fragt- og kulbåde – og Sverigesbåden.

Brændselsmanglen.

Hvorledes skulle man erstatte det polske og engelske kul man kom til at mangle? Kul-importen var afhængig af, hvad tyskerne mente at kunne undvære og dette blev tit – ligesom leveringen af metaller – kædet sammen med krav om danske industrileverancer til Tyskland.

Alligevel skulle det vise sig muligt at erstatte en meget stor del af de manglende kul.

Den danske produktion af tørv var før krigen normalt på omkring 400.000 tons. Den steg allerede i 1940 til 2,5 mill. tons og nåede senere op over de 6 millioner tons. Og hertil kom brunkullene. I Jylland skød Klondyke-agtige brunkulslejre op, hvor man, overvejende ved håndkraft, hentede så meget brunkul frem, at man sammen med det kul, der trods alt nåede til landet, og omregnet i kul-enheder, kom op på et brændselsforbrug på 80 – 90% af det normale.

Det var med til at bringe arbejdsløsheden ned, men kun fordi forbruget af arbejdskraft var usædvanlig stort efter danske forhold.

En modstandsmand, der i 1942-43 arbejdede i et leje ved Kibæk syntes ikke det var velbetalt: »Det kom an på akkorden og på hvor man kom hen. Men i mange tilfælde var det timeløn, hvor man arbejdede for 1 krone og 85 øre i starten og vi arbejdede 10 timer om dagen. Det var et knokleri af den anden verden. Man kunne dog være heldig at komme på et jordhold, der arbejdede på skift og fjernede jorden over kullene, for det var sådan, at der var 7 – 8 meter ned til kullene ja nogen gange op til 14 meter, og så var der kun en halv til en hel meter kul«.

Men selvom man kunne omregne brændselsværdien af en tørv i kul-enheder, var det ikke sikkert, at man også kunne få ild i den. Til brug for kakkelovnene var koks det bedste, men når elværket var gået over til at fyre med tørv, lod koks sig kun skaffe hvis man selv »pillede koks« langs jernbanespor og kajanlæg hvor koksene i rigere tider var blevet transporteret. I havnene så man endog kulfiskere.

Manglen på kul blev føleligere mod krigens slutning, indtil tyskerne i januar 1945 helt forbød udførsel af kul og koks, og så strammede man for alvor forbruget. I offentlige lokaler måtte temperaturen ikke overstige 16 grader. Togene blev ikke opvarmet. Forsyningen til private af el og gas var allerede blevet skåret ned i begyndelsen af besættelsen, og priserne var blevet forhøjet stærkt.

Trykket i gasledningerne blev sat ned og man samlede sig om 25 watts pærer. For at spare på den kostelige gas – dengang det almindelige i køkkenerne – kogte man med *hø-kasse*. Hvis en gryderet normalt skulle koge for eksempel 1 time, lod man den nu i stedet kun koge 10 minutter. Derefter blev gryden pakket ind, mest primitivt i et dusin aviser, der var lagt ud i stjerneform, og med en pude lagt ovenpå tilsidst, eller også blev gryden sat i en kasse med hø. Her »efterkogte« den i 2 timer og retten var færdig.

Lus og kønssygdomme.

Selvom brændsel altså fandtes var det vanskeligt at anvende – og dyrt.

Husholdningskonsulenten fra Ryesgade noterede sig, at tørv var blevet så dyre, at en del mennesker tilbragte de koldeste dage i sengen i stedet for at fyre op, og:

»Stuerne er kolde at stå og vaske sig i, så man beholder tøjet på. Gassen er dyr, så mange mødre varmer vand til ét vandfad, hvori så alle 5 unger vaskes efter tur. Sæbe koster jo også penge«.

Lus og lopper florerede, og Danmarks Statistik begyndte i 1943 igen at bringe tal for anmeldte tilfælde af fnat (i 1943 54.192 og i 1945 71.033).

Alvorligere var dog at også kønssygdommene spredte sig. Illustrationen viser en af myndighe-

EUROPÆISKE
VARE- OG REJSEGODSFORSIKRINGS A/S

Vesterbrogade 84, DK-1620 København V
Phone: 01 - 31 27 01, Telex: 1 68 64 Europ
Cable: Europaeiske
Reg.no. A 86

PROVINSBANKEN
-til at tale med

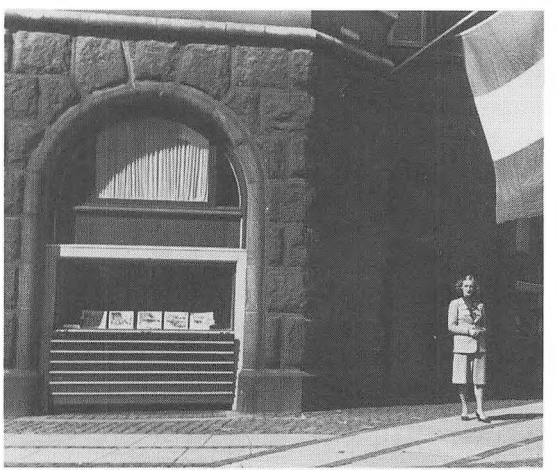

Vores detailforretning fotograferet kort efter befrielsen 1945. Foto'et viser et af butikkens 6 vinduer, hvor der er udstillet billeder fra Paris' befrielse. Vinduerne var dengang beskyttede af kraftige træskodder, der hver aften blev lukket.

I modsætning til dengang, er forretningen nu velforsynet med exclusive lædervarer, tørklæder, paraplyer etc.

Parfumeurs Francais

Grønningen 1 . Dk-1270 København K . Telefon: *(01) 13 60 50

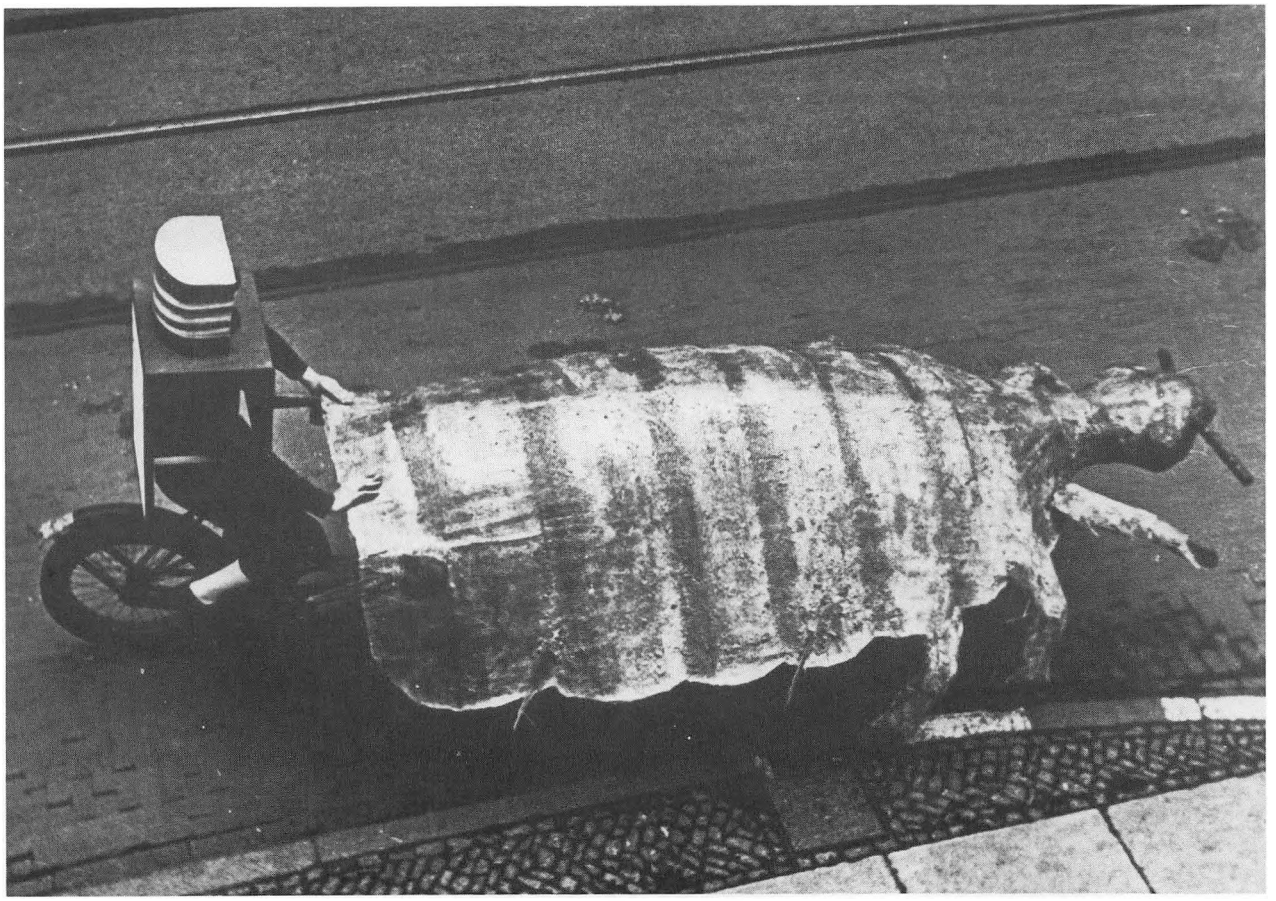

Reklame for lusemidlet »Caputex«.

dernes plakater, der advarer mod kønssygdomme. En eller anden har ændret plakaten, (det skete tit med netop denne plakat) så den er blevet vendt mod besættelsesmagten; man kan vist godt regne med, at manden på gaden var hurtig til at tage tankespringet fra »kønssygdom« til »tyskere«. Det måtte vel være dem, der havde bragt også dette onde med sig?

Der fandtes en særlig politiafdeling – Statsadvokatens Afdeling – der tog sig af sager, hvor danskere havde forbrudt sig mod værnemagten, og i akterne fra denne afdeling findes, ind i mellem slagsmål og sabotager, stribevis af syfilis- og gonorré-tilfælde. Smittebærerne blev, set med nutidens øjne, overraskende grundigt eftersøgt. Men penicellin fandtes også kun i USA.

Det er vist ikke nøjere undersøgt, men man kunne pege på, at ved siden af strømme af tyske soldater og flygtninge, levede også mange danskere mere eller mindre som flygtninge i deres eget land, enten de var eftersøgte eller havde måttet tage arbejde fjernt fra hjemmet.

Hvis det er rigtigt, at besættelsestiden, som det undertiden blev hævdet, var præget af en »løsere seksualmoral« havde det næppe udelukkende tilstedeværelsen af de fremmede som forklaring.

Børn

Man bemærkede, at der igen blev født børn i stort antal. Det faldende fødselstal vendte til en kraftig stigning – »de store årgange« – og den populære forklaring var at spærretiden holdt folk hjemme – eller ude! – og at det forresten var svært at holde varmen alene.

Andre forklaringer på børneboom'et er, at man under besættelsen fik stigende beskæftigelse, sådan at tilværelsen for den enkelte familie, nationale ulykker tiltrods, så lysere ud, end i 30'erne. På den anden side var valgmulighederne nu mere begrænsede end før: man kunne alligevel ikke få ny lejlighed, hus eller ferierejser; det lignede en tanke, at man i juni 1943 som det første led i kontrollen med fordelingen af tøj gennemførte en standardisering og rationering af spædbørnsudstyr.

De fem forbandede år

Frode Jakobsens erindringer
Nazismen blev min skæbne

Han mødte tidligt nazismen på cykelture rundt i Tyskland og han var på vagt, da den nazistiske smitte begyndte at brede sig over grænsen til Danmark.
Frode Jakobsen var ikke blot iagttager af udviklingen syd for grænsen, han blev også aktiv modstander af nazismen og hans stilling var klar, da besættelsen kom den 9. april. Han beretter spændende om baggrunden for og dannelsen af Danmarks Frihedsråd, hvis ledende medlem han blev.
Kr. 68,50
Af Frode Jakobsen

Konfrontationer
En ung jødes vej i nazitiden

– handler om det, nazismen gør ved mennesker – ofre som bødler. Den videregiver de erfaringer, et ungt menneske gjorde ved afgørende skilleveje i et liv, der fik lov at fortsætte. Så mange gik til. Så meget gik til spilde.
Kr. 63,35
Af Uri Yaari

»Jeg vil ikke dø«

– er en autentisk skildring af, hvordan Olly Ritterband overlevede nazisternes koncentrationslejre, ikke bare fysisk, men også psykisk.
Et gennemgående tema i bogen er »Jeg husker…«
Og der er ting, der både skal huskes, for at de ikke gentages, og som skal glemmes, for at vi dog kan leve som mennesker med tro på mennesker og deres værdighed.
Kr. 64,00
Af Olly Ritterband

Den anden verdenskrig

– dækker Europas historie fra resultatet af Den første Verdenskrig op til EF og problemerne i dagens Europa. Uden denne historiske viden om Europa – kan man næppe forstå Europas placering i verden i dag. Vægten lægges dog klart på 1939-1945.

Serien indeholder:

Hvorfor krigen 1935-1945?
Kr. 76,50
Af Ole Karup Pedersen

Tyskland under nazismen
Kr. 84,00
Af Kristian Hvidt

Den anden Verdenskrig – fra begyndelsen til enden
Kr. 86,00
Af Ole Helmer Jensen

Danmark under besættelsen
Kr. 79,00
Af Kristian Hvidt

Europa – efter den anden verdenskrig
Kr. 76,50
Af Ole Karup Pedersen

Han skød jo! –
en børnebog

Den 30. juni 1944 brød folkestrejken ud i København. Bogen beskriver hvordan den 13-årige Jørgen og hans familie klarer sig gennem de dramatiske dage, hvor tyskerne lukkede for gas, lys og vand – og spærrede København af.
Kr. 78,50
Af Hjørdis Varmer

Dage under krigen –
en børne-trilogi

– beskriver de sidste år af 2. verdenskrig, oplevet gennem pigen Bente. Det er hverdagen og de restriktioner, problemer og menneskelige belastninger, der følger af krigen, som skildres. Sabotage, bombeangreb og andre voldsomme begivenheder er fjerne, men fornemmes alligevel i hverdagen.
Bøgerne giver et samlet billede af en periode, hvor normer og materielle goder var andre end i dag.

Trilogien består af:

Det forår da far gik under jorden
Kr. 68,50

Den vinter da far var i Sverige
Kr. 76,00

Det forår da far kom hjem
Kr. 76,00
Af Hjørdis Varmer

Bøgerne kan bestilles hos Deres lokale boghandler.

Munksgaard

Nørre Søgade 35
1370 København K
Telefon (01) 127030

GENERAL MOTORS TRÆGAS-GENERATOR

(SYSTEM IMBERT)

Fig. 1

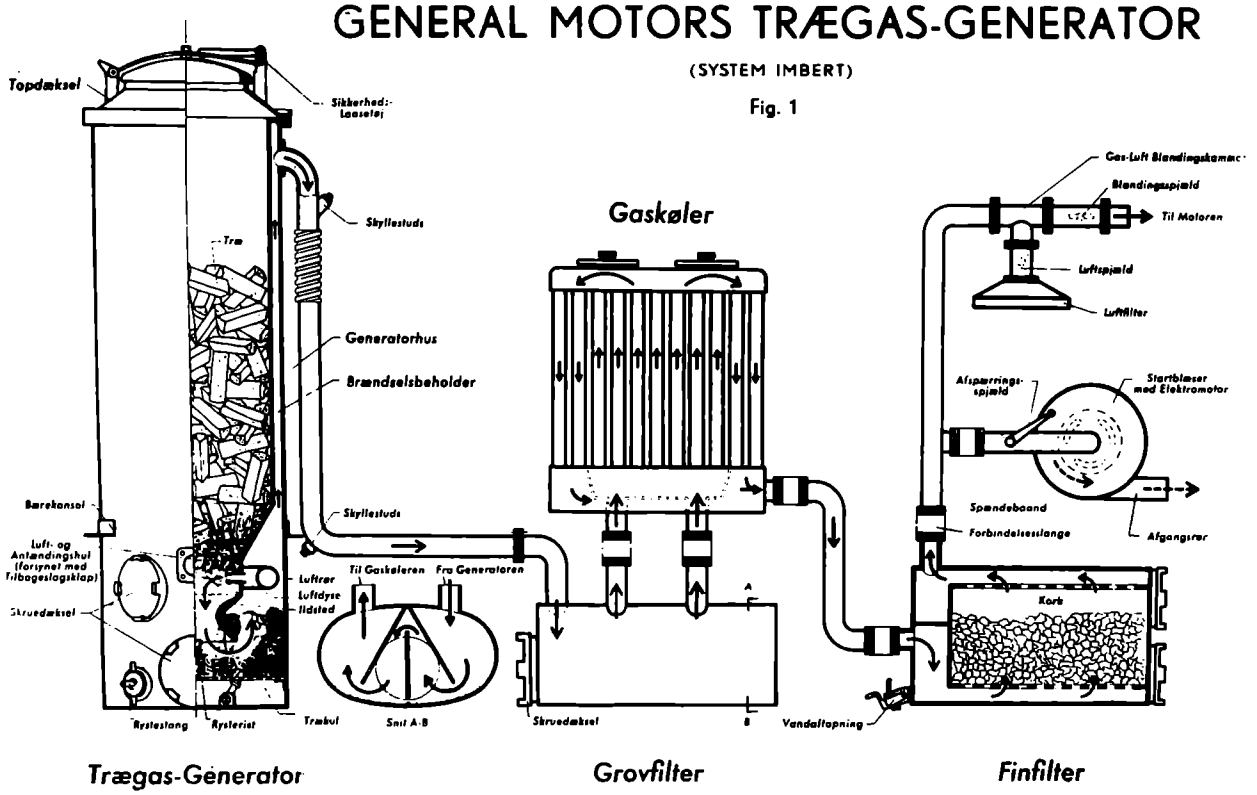

Transport.

Umiddelbart var den største mangelvare under besættelsen formentlig olien og benzinen.

Før krigen importeredes omkring 800.000 tons mineralske olier. Det faldt ret hurtigt til et årligt niveau på omkring de 50.000 tons, altså en sekstendedel af det normale.

Størstedelen af de vogne, der ikke blev klodset op, fik påmonteret en trægas-generator.

På illustrationen ses en tegning af General Motors' »Imbert« system (et fransk patent).

Der kan måske være grund til for en gangs skyld at gå lidt nærmere ind på, hvordan en generator egentlig fungerede.

Axel Japp, der idag er leder af FDMs tekniske afdeling, husker udmærket generatorerne, blandt andet fordi han selv, som lærling på Ålborg Værft var med til at fremstille schwel-koks generatorer, der kun var halvt så høje som »Imbert«'en og konkurerede med denne til brug for personbiler.

Axel Japp forklarer tegningen således:

»Så snart man fyrer kommer der *gas* hvad enten det er træ, kul eller koks, og det er den gas man søger at udnytte, men for at gøre det må man sørge for at ilden ikke brænder med klare flammer, for så forbrænder gassen også.

Man begynder med at fylde generatorhuset til venstre op med bøgeklodser. I bunden har man lagt noget let antændeligt smuld. Så lukker man dækslet foroven og spænder sikkerhedsfjederen. Den er der, så låget kan lette, hvis der pludselig kommer overtryk i generatoren. Så åbner man luft- og antændingshullet. Det er ca. 3 tommer i diameter og så jager man en brændende avis ind og for at få lidt træk starter man *startblæseren* ovre i midten til højre.

Den er el-drevet og skaber sug i systemet, så man får en slags kunstigt træk indtil generatoren er varmet op.

Selv får generatoren luften ind gennem *antændingshullet,* hvor der sidder en *klap* og regulerer luften, så der ikke kommer så meget ind, at der kommer klare flammer i generatoren.

Klappen klaprer ustandselig, klap-klap-klap.

Mens generatoren varmer op står den og blæser blålig røg ud gennem *afgangsrøret* fra startblæseren. Så går man med passende mellemrum hen med en tændstik og ser om det kan brænde. Det skete gerne efter en 10 minutter til et kvarter, og når der kom en klar flamme, så kunne man slukke startblæseren, lukke den lukke op for tilførslen til motoren og starte.

Så er der *rystestang* og *rysterist,* for man skulle kunne ryste brændet ned i generatoren efterhånden som det brændte.

Når man så skulle have nyt brænde på var det om at stå godt til siden, så man ikke fik gas op i hovedet, og så lukke dækslet op.

Ofte startede man blæseren så den sugede gassen ud, mens man fyldte på.

Så ventede man indtil der igen var gas på og fortsatte så med at køre.

Gassen var smækfyldt med tjære og andre urenheder, så den blev først ført ned gennem *grovfiltret.* Inde i det sad blot nogle store skilleplader, og der afsatte tjæren sig, fordi rørets diamter her var så stor at lufthastigheden gik ned. Ind imellem åbnede man grovfiltret og så væltede tjæren ud på jorden.

Gassen var jo varm, og for at udnytte den bedst muligt jagede man den op i *gas-køleren,* der sad foran på bilen, og derefter trak man den gennem *fin-filtret* der bestod af kork og vand. Der gurglede gassen igennem ligesom i en vandpibe.

Så gik den endelig op til motoren og blev brændt af der.

Gassen kontrolleres ved afgangsrøret.

Køleskibe Polar- og tørlastskibe • Bulkcarriers • Offshore boreenheder
Heavyweight-skibe • Energiindustri • Krydstogter

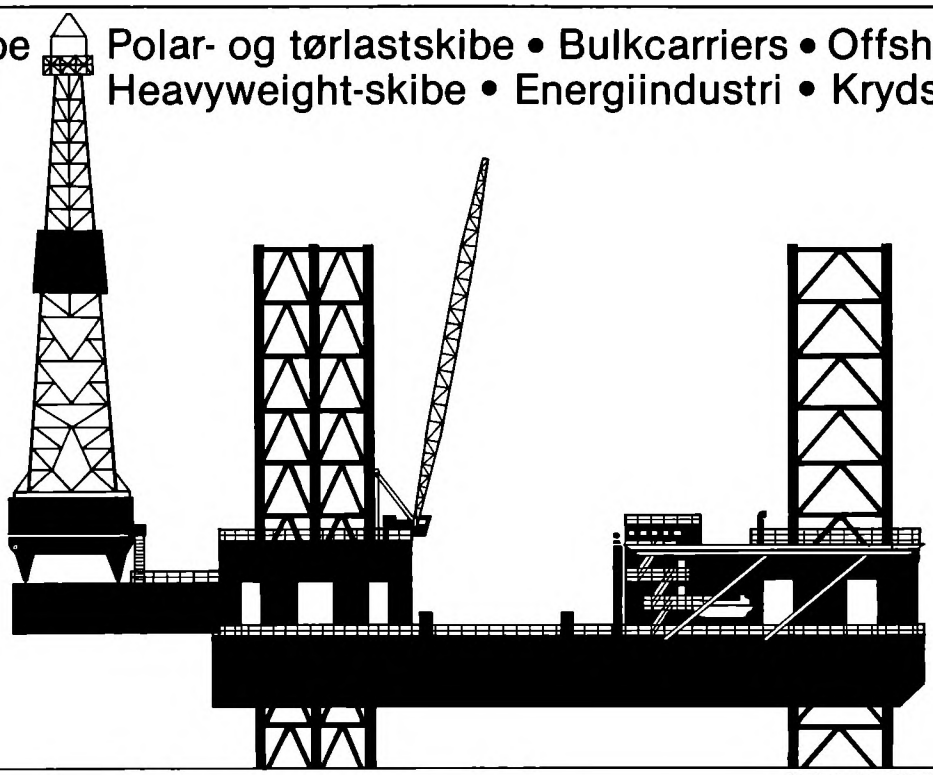

Jack-up borerig til undersøgelsesboringer efter olie og gas

J. Lauritzen A/S
Hammerensgade 1, 1291 København K. Tlf. (01) 11 12 22

D4

Grovfiltret tømmes.

Gassens brændværdi var væsentligt ringere end benzins, så man kørte med hastigheder på 30-40 km i timen for lastvogne. Personbiler kunne komme på på 50-60 km. Men man skulle jo iøvrigt også spare på dækkene.

Man kunne køre 50-60 kilometer på en opfyldning med bøgetræsklodser, afhængigt af bilens størrelse. På lastbiler stod generatoren på ladet bag førerhuset og ved siden af havde man så to-tre ekstra sække med brænde.

Iøvrigt måtte private ikke køre med generator. Kun firmaer og taxaer, politi og læger«.

En opgørelse over den danske vognpark fra februar 1944 viser, at 5.489 endnu kørte med benzin. Det var ambulancer, politi og læger.

20.082 vogne kørte med træ-generator. De resterende 3.024 køretøjer blev drevet af så forskellige drivmidler som schwelkoks, tørvekoks, tørv, trækul, karbid, elektricitet, naturgas, kosangas og kloakgas.

Trægas-generatoren vejer altså uhyre tungt til med mere end dobbelt så mange køretøjer som alle resten tilsammen.

Jungleloven i de få tog.

Turnerings-Tennisketchere

med Bolde, 1. Kl.s engl. Strenge, nogle ibyttetagne Ketchere med Bolde sælges. Vaaben & Sport, H. C. Ørstedsvej 25.

Kom til Svend

Sanders Pelsvaremagasin, der faar De 3-, 3- og 4-Skinds Nertz Collier til billige Priser. Grønnegade 36. Opbevaring for Sommeren.

SKAL VI BYTTE?

Gabardine, mørkeblaa, Middelstørrelse, i velholdt Stand, bortbyttes med velh. Sommerhabit. K 512 til Pol.

Kalveskindstornyster med Sælhundeskind ønskes. I Bytte kan gives Cykledæk, nyt, eller Pladeshag. M. Bagge, Dronningemarken 12. Gentofte 3077.

Radiorør. 2 Stk. A. D. 1, nye, 1 Stk. E. B. C. 3 og 1 Stk. E. D D. 11 og 1Stk. E. C. H. 3, lidt brugte, ønskes byttet med Cigaretter eller Tobak. Johs. Weihrauch, Grækenlandsvej 20, 4., S. Telf. Helrup 4494 Vega modtager Besked.

Skrivemaskine ønskes for eng. Herrecykle m. godt gammelt Gummi. Palæ 7166.

Jeg har Violin og Bue i Kasse samt Damesko Nr. 36, som nye. Hvad har De? Taga 7981.

Jagtgevær ønskes mod Møbler. Palæ 9361.

En Damecykle, omtrent som ny, godt Gummi, gl. Kval., haves. Tobaksvarer, gl. Kval., ønskes. Tlf. Frederiksværk 244. Svendsen, Frederiksværk.

Taffelformet Klaver haves, i Bytte ønskes Malerier. Efter Kl. 16. Øbro 3309 V.

Slazengers Tennisketcher samt næsten nye Bolde byttes med Tobaksvarer Thrane, Carolinevej 22. Helrup 7050.

Cotton Coat, som ny, byttes med femradet Harmonika. Eva 6529 Y

1½ Fl. Snaps (rød Aalborg) bytt. m. Cigaretter. Kamp Larsen, Vesterbrogade 80. Eva 35030 efter 18.

Herre-Letvægter ønskes mod Kontant, Tobak, Cigaretter, Gummistøvler, Lejrudstyr m. m. Hjorth, Høyrupsallé 2. Helrup 6480.

Heluldent graat Habitstof og Dame Cotton Coat, dobbelt, haves og byttes med Cigarer, Whisky og Cognac. Plambeck, Lyngby Hovedgade 53. Lyngby 1065.

Klaver byttes med Radio, elektrisk Tog ell. Støvsuger, 127 Volt. Amager 7008.

Cigaretter haves. Messingstifter 11/20 ell. 11/17. E. Bekker, Dalføret 12, 2.

Kanttraadsdæk 26×1⅜ haves, Cigaretter ønskes. Gentofte 625. Andersen, Gentoftegade 89.

Raafilm (Kodak 8 mm) ønskes byttet med Dæk 26×1½ Vulst, gl. Kval. Nonved, Kongensgade 63, Odense.

Bordbillard med Huller ønskes imod kontant eller Cerutter, gl. Kvalitet. Smidt, Sortedams Dosseringen 59 D. Nora 4670 X.

Malerier. Udstill. Alt tages i Bytte. Ta. 7950.

Guldur, tre Kapsler, købt i Schweiz, saa godt som nyt, ønskes solgt eller byttet med brugt Herretøj el. Radio. K 513 til Pol.

Stor Søkikkert, Værdi 70 Kr., afstaas for 10 Pakker ordentlig Tobak. Nielsen, Laur. Sørensensvej 30, St.

Nogle Pakker Cigaretter og en Del br. Drengelegetøj haves. Hvad giver De i Bytte? P. Jensen, Stenlandsvej 18, S.

Cigaretter haves. Ombyttes med Slanger til Motorcykle 28×3. Nielsen, Apollovej 14. Damsø 2497.

Gummistøvler. Et Par nye skridtlange Gummistøvler (Nr. 41, sorte, gl. Kvalitet), let Konstruktion, egnet for Lystfiskere eller Jæger, ønskes byttet med to nye Dæk 28×1½ Dunlop eller Æquator, gammel Kvalitet. H. Madsen, Strandgade 95, Helsingør.

Vincent C., „Fiskatorpet" — „Torni" Penge!!

Chic, ung, sydlandsk Dame søger Bekendtskab, evt. Ægteskab, m. absolut præsentabel og frigjort intellektuel Herre, ca. 30—40 Aar. Gerne Akademiker. R 627 til Pol.

Automobildæk og stort flot elektrisk Grammofonværk ønskes byttet med Manchetskjorter, Herreundertøj og Dukkevogn. E. Gjerløv, Kildegaardsvej 16 B. Helrup 640X.

Cigaretter byttes med Laaneseddel paa Herrearmbaandsur, helst i Guld. Palæ 9150. Vestre Boulevard 4, Jacobsen.

Skræder vender Deres Frakke, Habit. Elegant Dragt syes af Habit. Hvad kan De give i Bytte? Eva 4389 Y

Alt tages i Bytte for Malerier Taga 4077

Malerier byttes med alt. Tagensvej 187, 3. tv.

Alt brugt Sportsudstyr byttes ved at blive solgt i „Sportsbørsen" Vester Farimagsgade 1 B Byen 4719

Alt tages i Bytte paa Radio Taga 5619

En Springmadras, gl. Kvalitet, ønskes byttet med Kakkelbord eller moderne Boghylde. Jensen, Grækenlandsvej 120, 2.

Jeg ønsker Tandbehandling mod Mur- ell. Flisearbejde. O 625 til Pol.

Jeg har Stof til Herrehabit og Damefrakke. Brun Mellemfrakke, for slank Herre; paabegyndt, blaaternet Herrehabit, Radiatorskjuler (Jern med Marmorplade). Ønsker brugt Damecykle, Radio, Cigarer, Vin, gode Dæk. Jensen, Baldersgade 39. Taga 2909 V, Træffetid Kl. 8—16.

Asketræsskl ønskes byttet med Cykledæk 28×1½. Nielsen, Sundholmsvej 31. Amager 4282.

Tryksager tilbydes for Kontor-Inventar. Palæ 4500.

Cigaretter haves, Herrecykle, Dæk gl. Kval. ønskes, ogsaa Damekittel Nr. 42. Kun skriftligt. Nielsen, Nyhavn 7, 1.

Cigaretter og Tobak ønskes, i Bytte gives Telt, næsten nyt, Rejsegrammofon med Pick-up, sorte Dameruskindssko Nr. 37, Dæk og Slanger, gl. Kval., 26×1¼. Schou, Møntmestervej 12 E, 2., efter 16.

Schellak haves. I Bytte ønskes Cerutter og Tobak. Frk. Wegelby, Nørrevold 23.

Herrecykle, gl. Gummi, byttes med Rejseskrivemaskine. Tlf. Søborg 1.

Henrivende Hundehvalp (Hun), 20 Kr., byttes m. Cigaretter eller lign. Taga 7703. Marcussen, Frederikssundsvej 60.

Klaver ønskes. Trehjulet Transportcykle (godt Gummi) haves, event. sælges. Pris 300 Kr. — R 607 til Pol.

Fritstaaende poleret Eg Skrivebord, Duge og Servietter, gl. Kvalitet, sælges eller byttes med org. Tobaksvarer. Engfort, Dæmningen 47, Valby, ved Vigerslevvej, Hanstedvej. Kun Onsdag Kl 18 til 19.

Brillantine, Gulvlak, sort Uldgarn, alt gl. Kval., byttes med Tobaksvarer. Kun skriftl. Henv. Fru Haureberg, Voldmestergade 9, St. tv.

Naturtro Tænder paa Paladon, Staal eller Kautsjuk tilbydes grundet Hjemkomst fra Udlandet. Klaver, Soveværelse, Spisestel, Ventøværelsemøbler m. m. ønskes. — R 638 til Pol.

12 Pers. Damaskdug, som ny, gl. Kval., ønskes byttet med velholdt, moderne Fodtøj, St. 39, eller solgt. Danielsen, Kalundborgvej 92, Holbæk.

Et Par Underdyner, som nye, byttes med Cigaretter. Fr. Hansen, Jagtvej 76. Nora 806.

Tennisudstyr, Ketcher, Benklæder, Sko 41, svære Sokker, alt som nyt, byttes m. Cigaretter, helt el. delvis. Helrup 4521.

Bluse, eng. Week-end Taske, Hattetaske-Facon m. Skorum, sælg. eller byttes. Eva 5916.

»Politiken«s bytteregister 11. august 1943, en almindelig dag under besættelsen.

Harmeblandet appel til fornuften: »Tyvene *som har stjaalet mine Hjul bedes venligst bringe Fællene tilbage da jeg mener at kun* Gummi *har interesse for* Tyvene«.

Knapheden på kul og benzin førte til indskrænkninger af bus- og togdrift. Når besættelsen af mange huskes som en fællesskabets tid, var det til dels et påtvunget fællesskab mellem folk, der under natlige luftalarmer sad sammen i ejendommens fælles tilflugtsrum og dagligt måtte tilbringe timer med at stå i kø eller klumpe sig sammen i togene og de stadig færre sporvogne, for at nå hjem inden spærretid.

Det gav *cyklen* en uhørt betydning i den daglige transport; men også her stod man i en mangelsituation, for gummi til dæk var en oversøisk vare.

Allerede i 1940 havde man indset problemet og forordnet, at gummi først og fremmest skulle reserveres til cykeldæk og slanger, og senere, da tekstiler blev en virkelig mangelvare, fik fremstillingen af stræk-lærred til cykeldæk fortrinsret i tildelingen af celluld.

Dækkene blev, som plakaten på garagedøren viser, cyklens mest værdifulde bestanddel.

Forsøgene på at opfinde indenlandsk erstatning for dæk var mangfoldige og fantasifulde, eller med et citat fra Lolland-Falsters Stiftsmuseums undersøgelse af hverdagen under besættelsen:

Løb fremtiden i møde med styr på økonomien

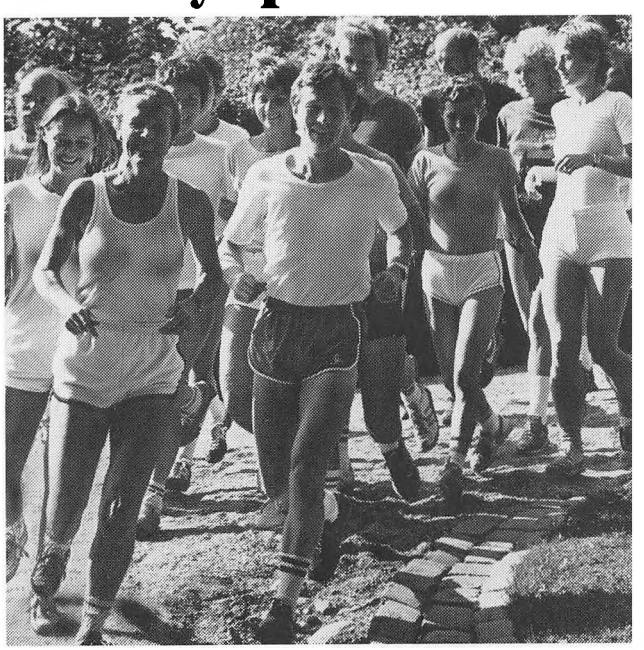

En bank skal være til nytte. Den skal ordne alt det besværlige, have check på tingene og arbejde hurtigt.

Desuden skal den have al den tid, kunderne har brug for. Samt evnen og viljen til at sætte sig ind i deres beh og problemer.

Kom derfor ind og lad os tale om fremtiden - og sundhed i økonomi

FÆLLESBANKEN

- for fremtiden

Under besættelsen førte metalknapheden til mangel på skillemønt. Opfindsomheden var derfor stor, når der skulle udstedes »private« omvekslingsmidler.

SPAREKASSEN sds
København-Sjælland

Firmaet
Axel Ketner
ønsker tillykke
med
de 25 år

»Rågummi blev erstattet af regenereret gummi, altså gammel gummi, der blev genanvendt, eller af syntetisk gummi, i begge tilfælde fik man hårde, uelastiske cykeldæk, der skulle være hårdt pumpede for ikke at revne i siderne. Til gengæld skar sten og skærver let gennem den uelastiske slidbane. Da man heller ikke kunne få de rigtige stræklærreder til cykeldæk, forsøgte man at lave lærreder af kunststof, såsom celluld af træfibre, brændenældefibre, papir og rødspætteskind. Alle disse erstatninger led af den skavank, at selvom de tilsyneladende var nok så seje som råvare, så blev de som regel ødelagt under varmepåvirkningen ved vulkaniseringen, så de blev både stive og skæve. Desuden tålte de ikke vand.

Heldige var de mennesker, som inden der gik hul på de slidte dæk fik pålagt en slidbane af regenereret gummi. Man kunne også købe en tynd gummistrimmel til at lime på de slidte dæk som slidbane, men hårde opbremsninger og regnvejr fik let disse slidbaner til at falde af. Limen, eller solotion, som den kaldtes, var også erstatningsvare, i reglen dårlig, så det blev almindeligt selv at fremstille solotion. En kasseret rågummisål blev lagt i stenkulsnafta, til den var opløst. Dette var en god solotion.

Nogle fyldte dækkene med halm, andre brugte snoede papirreb i stedet for slanger, eller 2 dæk, det ene uden på det andet.

En træring med påsømmet strimmel af et kasseret cykel- eller bildæk på ydersiden og en række korte fjedre, der vendte ind mod fælgen for at give en behagelig »fjedrende« kørsel kunne man købe for 18 kroner.

Tryklufts- og vandslanger var også anvendelige, når de kunne fremskaffes.

Den mest udbredte erstatning for cykeldæk og -slanger blev dog den »faste ring«, fremstillet af en ca. 8 cm. bred strimmel af et kasseret bildæk. Strimlen blev bukket i V-form og presset ned i fælgen. En sådan ring *kunne* virkelig holde. Det kunne til gengæld hverken cykel eller cyklist. Rystelserne i cyklen var strækkelige og de bevirkede bl.a. at egerne gik itu.

De måtte erstattes af kraftigere eger, der til gengæld var fremstillet af zinklegering.

Man havde heller ikke gummi til pedalklodser, så her måtte man klare sig med sortmalede træklodser, der desværre var glatte, så fødderne smuttede af pedalerne, når de faste ringe skramlede ned i de store huller, der var i vejene. . .«

Foroven tobaksauktion, Odense. Forneden tobaksmark, Fyn.

Cykel med sidevogn, Helsingør.

De sande behov

Knapheden på cykeldæk kan spores i omstående bytteregister, men det kan også den mere personlige desperation over manglen på tobak.

De importerede lagre af varer som tobak, kaffe, te og kakao var hurtigt forsvundet.

Ældre rygere husker uden megen nostalgi de erstatninger de kom ud for; æbleblade, humle og cigarer af tang med dækblad af papir.

Mens te bl.a. søgtes fremstillet af æbleblade udgjorde de danske afgrøder, der søgtes brændt til »kaffe« en eksotisk mangfoldighed: surrogatkaffe lavet af ærter, hestebønner, lupinfrø, rødbeder, sukkerroer, gulerødder og korn.

Tyskerne leverede en smule tobak fra Balkan – i 1944 ca 1/6 af den normale tobaksimport – og der kom gang i dansk dyrkning af tobak; snart var 1600 – 1700 hektar udlagt til tobaksdyrkning og 34 nye – danske – cigaretmærker dukkede op, som forsideillustrationen viser.

Men ligheden mellem Fyn og Virginia var ikke større end at det danske, omend indianskklingende, cigaretmærke »Powhattan« i daglig tale hed »puha-da« .

Hilsen fra
HOLGER DANSKE
og
»HD's
VÅBENVÆRKSTED«

Rationeringskort ankommer, inden uddelingen, til Fyns Forum under bevæbnet politieskorte.

Rationering og maksimalpriser.

Helsekostspisere af i dag ville nikke bifaldende til meget af den mad folk under besættelsen måtte stikke skeen i. Man kan let fortabe sig i opskrifter fra tidens »sparekogebøger«, men hovedtendensen var, at gratin'er og farsretter brugtes til at strække eller helt erstatte kødet; at man spiste mere grød og mere suppe og flere indenlandske grønsager, herunder rodfrugter som rødbeder og kålrabi.

Når de retter, der kom ud af det forekom samtiden så lidet tillokkende hænger det sikkert sammen med, at man forsøgte at eftergøre det man var vant til i stedet for at acceptere erstatningen som den var i sig selv.

En skive selleri stegt på panden smager – subjektivt – forskelligt alt efter om man spiser den som bøf eller som selleri.

Smørret, der både var rationeret og dyrt kunne strækkes ved at lave »krisesmør«:

»3/4 liter sødmælk og 80 gr. hvedemel koges i 5 minutter ved stærk varme under omrøring. Der tilsættes 80 gr. kartoffelmel, koges op, tages fra ilden og afkøles hurtigt. Så tilsættes et 20 gr. æg. Så, om muligt, 10 dråber smørfarve. Derefter ældtes 250 gr. smør i – pas på det ikke smelter, det skal blot blødgøres. Det bedste er at blande massen med en træske. Hele processen er langvarig, til gengæld får man en udmærket smørerstatning«.

Smørmanglen var naturligvis i sidste instans udtryk for mangel på fløde, og falsk flødeskum kunne fremstilles således:

»1/2 liter skummetmælk, 25 gr. mel, 25 gr. sukker.

Mælken koges, deri kommes udrørt mel, det koger op igen, står til næste dag, piskes stift, sukkeret tilsættes lige før det skal bruges«.

Hvad brødet angik erstattedes hvedemel af bygmel og hjemmebagt kage kunne have denne sammensætning:

»Gærkringle: 300 gr. mel, 200 gr. bygmel, 1 æg, 12 sakkarintabletter, 1 tskf. sukker, 90 gr. fedtstof, 2 1/2 dl. mælk, 50 gr. gær, kardemomme, 45 gr. rabarberrossiner«.

Disse opskrifter viser én side af varemanglen – opfindsomheden med erstatninger. Den anden side var, hvordan de varer, som fandtes, blev fordelt.

Både af sociale og nationaløkonomiske grunde

var det uantageligt blot at lade den sædvanlige prismekanisme virke. Det ville have drevet priserne på dagligvarer i skyerne, og som eksempel på de ordninger, der indførtes kan nævnes tekstilerne.

En rationering af tøj i almindelighed ville være et uoverskueligt projekt. I stedet fastsatte man maksimalpriser og standardiserede fremstillingen af tøj til mænd og drenge. Tøjet døbtes *maksimaltøj*.

Uld og bomuld erstattedes af celluld, der i princippet fabrikeredes som moderne syntetiske stoffer: Celluloseholdige materialer som træ, papir og plantestængler omdannedes ad kemisk vej til en klar grød, der sprøjtedes ud gennem fine huller, størknede og kunne spindes til tråd og stof, som dog var beheftet med den svaghed, at det ikke var varmt at gå i.

Til maksimalpriserne kom at staten foretog regulering af produktionen ved for eksempel at gribe ind over for fremstilling af luksuspræget tøj og desuden indførtes rationering af specielt vigtig beklædning. Gummistøvler var naturligt nok – og vel med henblik på fiskere, landmænd og tørvegravere – rationerede og i juli 1944 kom fodtøj i almindelighed på købekort. Læder forsvandt efterhånden og skoenes overlæder kunne da være lavet af rødspætteskind, mens sålen kunne være af det åbentbart allestedsnærværende pap, der var uhjælpeligt vandsugende.

Strømper og sokker var fra nytår 1944 rationerede, og en sabotør fra Ålborg, der også deltog i våbenmodtagelser i Nordjylland fortæller:

»På slutningen var det jo amerikanere, der fløj, og der fik vi uniformer og uldsokker, som vi huggede (til os selv). En gang gik det galt ude på Outrup Hede. Vi havde ikke transport og nogle skulle vente ved containerne. Men på det tidstpunkt havde tyskerne fået oprettet nogle radarstationer, og henved morgenstunden kom tyskerne over heden på heste.

De her mennesker slap i første omgang væk gennem mosen og ind på en præstegård, men præsten stak dem og de kom, en 5-6 stykker, i Frøslev.

Men en dag så jeg en gestapomand nede ved højskolehjemmet, hvor de holdt til, gå med nogle af de der sokker, og så tænkte jeg, så for pokker; nu kan vi andre ikke tillade os, at gå med de der sokker«.

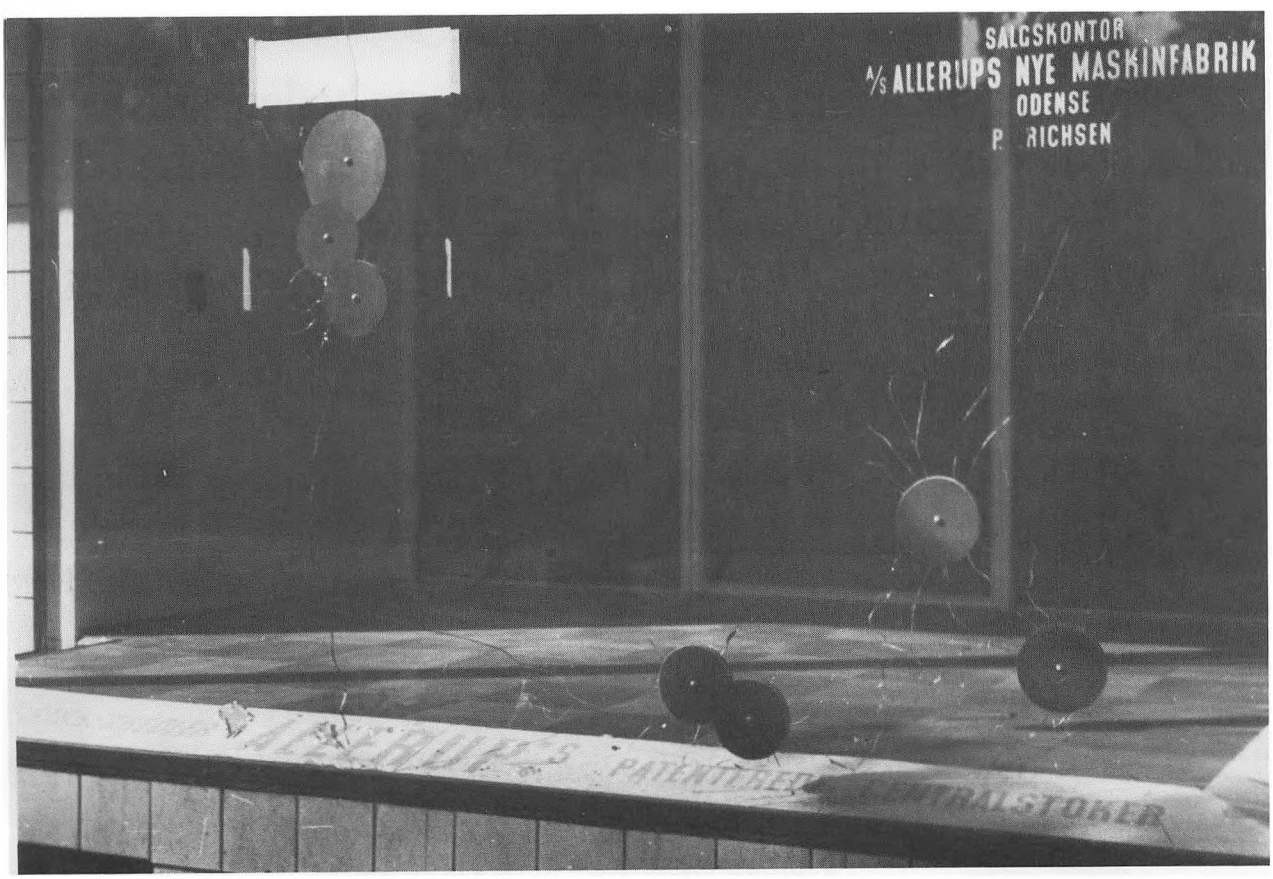

Manglen på rudeglas nødvendiggjorde lapninger, når der, som her, var kommet skudhuller i ruden.

Nikolaj Plads 1940. Hans med F. Seindal (det er Hans til venstre). Uadskillige gennem en årrække. Indtil den dag Hans syntes, at F. Seindal var lidt for længe væk i forretningsøjemed. Træt af at vente luntede Hans lige så stille hjem med vognen. Stor var F. Seindal's overraskelse, da han langt om længe nåede hjem og fandt Hans roligt gumlende i stalden. Historien melder ikke noget om det var denne hændelse, der kort efter fik Dansk Ligbrændingsforening til at gå over til generatorbiler.

Dansk Ligbrændingsforening er Danmarks største bedemandsforretning. Med over 100 års erfaring i at ordne bisættelser og begravelser smukt, stilfuldt og økonomisk. Medlemskab af foreningen er en fordel, men ingen betingelse.

Yderligere oplysninger kan fås hos et af nedenstående kontorer:

AFDELINGER I STORKØBENHAVN:

AMAGER
Amagerbrogade 87
Telf.: (01) 59 91 11

BRØNSHØJ
Brønshøj Kirkevej 1
Telf.: (01) 28 02 55

FREDERIKSBERG
Falkonér Allé 16
Telf.: (01) 21 75 40

GENTOFTE
Kirketorvet 19
Telf.: (01) 65 75 40

GLOSTRUP
Hovedvejen 166
Telf.: (02) 96 16 53

HVIDOVRE
Hvidovrevej 258
Telf.: (01) 78 20 23

NØRREBRO
Nørrebrogade 118
Telf.: (01) 39 33 25

SØBORG
Søborg Hovedgade 154
Telf.: (01) 67 92 93

VALBY
Toftegårds Allé 23
Telf.: (01) 46 22 44

VESTERBRO
Enghave Plads 12
Telf.: (01) 31 75 40

ØSTERBRO
Østerbrogade 110
Telf.: (01) 38 68 40

AFDELINGER OVER HELE LANDET:

HJØRRING
Birkevej 16
Telf.: (08) 92 22 61

HOLBÆK
Vimmelskaftet 11
Telf.: (03) 43 02 65

HOLSTEBRO
Kirkegaards Eftf.
Holstebro Begravelsesforretning
Østergade 29A
Telf.: (07) 42 15 33

HORSENS
Horsens og Omegns
Begravelsesforretning
Kippervig 9
Telf.: (05) 62 61 22

KOLDING
Juhl's Eftf.
Kolding og Omegns
Begravelsesforretning
Zahnsgade 18
Telf.: (05) 52 20 10

MARIBO
Maribo Begravelsesforretning
Østergade 60
Telf.: (03) 88 32 80

NYKØBING F.
Mørchs Eftf.
Slotsgade 33
Telf.: (03) 85 18 48

NÆSTVED
Næstved Begravelsesforretning
Ringstedgade 52
Telf.: (03) 72 31 12

ODENSE
Søndergades
Begravelsesforretning
Søndergade 18
Telf.: (09) 12 81 32

RANDERS
Mønsters Begravelsesforretning
Vestervold 24
Telf.: (06) 42 29 45

ROSKILDE
Roskilde Begravelsesforretning
Køgevej 50
Telf.: (02) 35 18 40

SILKEBORG
Erik Rasmussens Eftf.,
Silkeborg Begravelsesforretning
Chr. den 8's Vej 60
Telf.: (06) 82 37 28

SLAGELSE
Berthelsens Ligkistemagasin
Smedegade 13
Telf.: (03) 52 05 14

STRUER
I. M. Christensens Eftf.
Struer Begravelsesforretning
Vestergade 3
Telf.: (07) 85 03 35

SVENDBORG
Valdemarsgade 50
Telf.: (09) 21 16 50

VEJLE
Gammel Havn 7
Telf.: (05) 82 23 33

AABENRAA
Toften 6
Telf.: (04) 62 29 79

AALBORG
Aalborg Begravelsesforretning
Vesterbro 121
Telf.: (08) 12 17 77

AARHUS
Aarhus og Omegns
Begravelsesforretning
Nørrebrogade 4
Telf.: (06) 12 58 95

Aarhus Begravelsesforretning
Viborgvej 24
Telf.: (06) 12 27 50

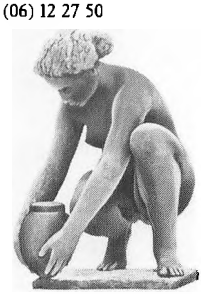

Dansk Ligbrændingsforening

Begravelsesforretningen Danmark
Nikolaj Plads 27, 1067 København K
Telefon 01-13 75 40

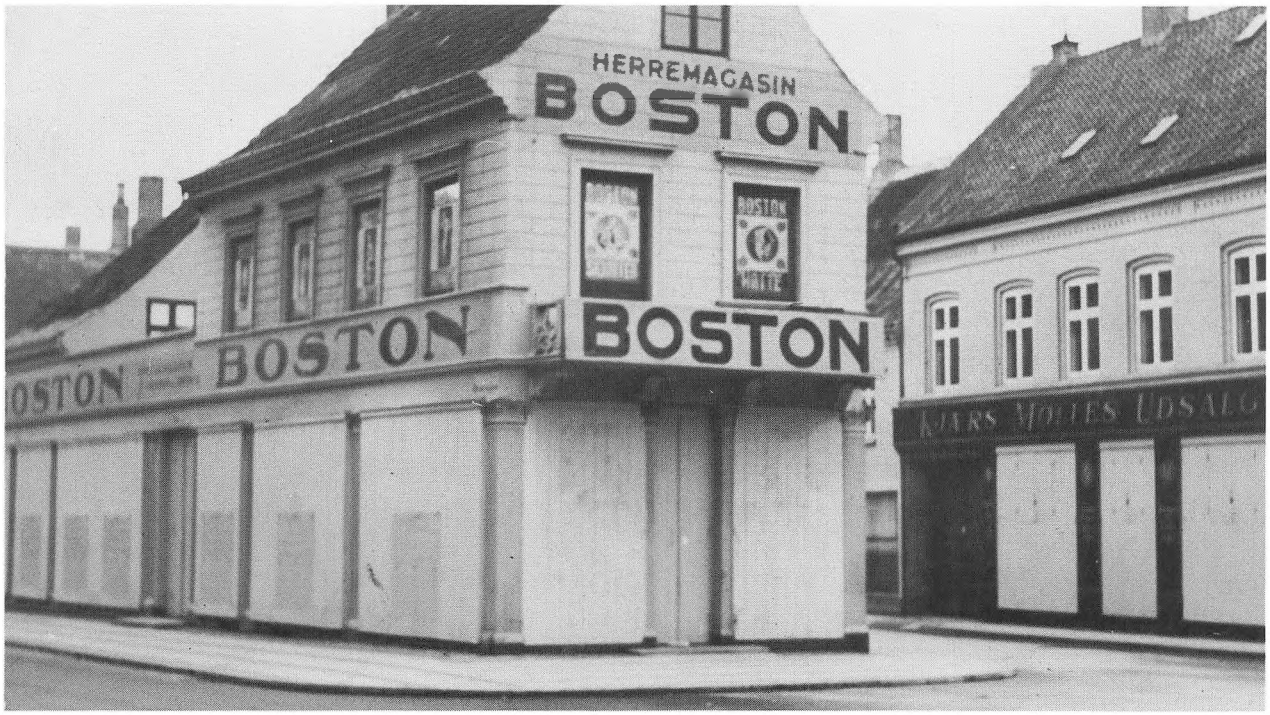

Ålborg i den politiløse tid. Varehuset »Boston« har fået lukket sine store spejlglasruder i stueetagen med fastspigrede skodder for at hindre røverier.

Utryghed.

Selvom de bøger om besættelsesårene, der udkom lige efter 1945 giver et fortegnet billede af, hvor mange danske, der aktivt bekæmpede besættelsesmagten, så skal man på den anden side ikke glemme, at selv de, der blot passede deres eget, i løbet af besættelsen kom til at leve en stadig mere utryg tilværelse.

Efter at den danske regering i 1943 officielt brød med Tyskland, blev Gestapo mere aktivt i Danmark.

En modstandsmand, der før sin tid som illegal i Hornsherred var politimand i København, fortæller:

»Man kunne blive kaldt ud til folk, der ringede om, at der stod nogen udenfor, og at de ikke turde lukke op.

Så kommer vi derud. 3 mand udenfor på trappeafsatsen. Spørger, hvem det er. »Tysk sikkerhedspoliti«.

Så måtte vi altså fortælle manden gennem brevsprækken, at det var tysk politi og at det var alvor, og at han var nødt til at lukke op. Og så måtte vi gå. Vi havde ingen beføjelser«.

Efter at det danske politi var blevet taget i september 1944, åbnede der sig store muligheder for sortbørshandel og kriminalitet. Der blev oprettet såvel kommunale som private vagtværn, men de var ubevæbnede.

En modstandsmand, der ikke var under jorden, men arbejdede som kolonialkommis på Nørrebro fortæller:

»Det var i den politiløse tid og der var en masse gangstere og en masse hold-ups. Jeg var også ude for et hold-up.

Det var lige før lukketid, og der ringede en at han ville komme og hente noget. Han var chauffør for en værnemager, der hed »Clock-Søren« og han var kunde her og hans chauffør skulle komme og hente hans »Clock« (Rom).

Så bankede det på døren og jeg spurgte »Hvem er det«? »Det er mig« og jeg tænkte det var chaufføren. Men så stod der 3 fyre udenfor med tromlepistoler, og det var sådan lidt pinligt, at stå i den forkerte ende af sådan en. Nu var jeg forberedt, for der havde været hold-up i Schou overfor ugen før, så jeg havde gemt pengene.

De truede med at skyde mig, »Vi knalder dig«. De var halvfulde, og det var det, der var det farlige. Men jeg sagde, at der ikke var nogen penge, så de gik med byttepengene og et par flasker snaps.

Bagefter for jeg ud på gaden og råbte »Stop tyven«. Der kom ikke en kæft. Alle havde travlt med deres eget. Så ringede jeg til vagtværnet, og de kom med hunde, men der var ikke noget at gøre«.

De havde også snuppet min tegnebog og jeg havde illegale blade på mig, så jeg var bange for,

Øverst artister på Rådhuspladsen, København, foråret 1945.
Nederst bolsjekø, København, marts 1945.

Trafikken over Knippelsbro, København, efter sprængningen af Langebro, 27. marts 1945.

at det havde været HIPO'er, for de gik nemlig også og lavede sådan noget.

Men det har det ikke været«.

I sin bog »En illegals erindringer« har sabotøren Hugo Horwitz beskrevet sit indtryk af København i foråret 1945.

Lad ham afslutte disse træk af dagliglivet under besættelsen:

»Livet i byen havde i de sidste måneder antaget groteske og mærkværdige former. Eftersom aftenlivet var standset, var man henvist til at sidde hjemme ved femtenlyspærerne og med en mindre gasration end nogensinde.

En del større restauranter havde simpelthen lukket, hvorved musikere og artister blev arbejdsløse. I marts og april udspandt der sig derfor et helt sydlandsk liv f.eks. på Rådhuspladsen.

Optrædende kørte rundt på artistcykler, og rundt om i gader og gårde spillede fine restaurationsorkestre.

Om dagen søgte man så vidt muligt ud fra de kolde lejligheder. Parkerne fyldtes af mennesker, der søgte solskin, som efterhånden var den eneste vare, der ikke var på mærker.

Det var uendelig besværligt at komme bort fra byen. Over Storebælt sejlede færgerne kun hveranden dag og dertil krævedes adgangsbilletter, der blev handlet sort til store priser. . .

Efter sprængningen af Langebro måtte de stakkels spor, der går gennem Nørregade og Stormgade, tage hovedparten af de ruter, der før gik til Amager.

. . . De store sortbørsbander bekrigede hinanden. En af de groveste affærer udspandt sig i Sydhavnskvarteret, hvor naboerne en morgen brød ind i en lejlighed, hvor et barn længe havde ligget og grædt. Da man brød døren op, fandt man forældrene med overskårne struber. En politimæssig undersøgelse efter krigen viste, at det drejede sig om en sortbørsgrosserer, der var begyndt at handle i et område, der tilhørte en sortbørskonge, og som havde måttet bøde for sin forseelse.

Skyderi og ambulanceudrykninger hørte til dagen uorden. Københavnerne havde vænnet sig til det. Foran en bolsjeforretning, der lå i nærheden af vort hovedkvarter, stod der hver tirsdag en kø på flere hundrede mennesker. Der var det muligt at erhverve sig bolsjer mod aflevering af de fornødne sukkermærker.

Jeg så flere gange HIPO- eller Gestapo-vogne komme susende forbi, vildt skydende til alle sider.

Så sprang folk ind i porte og gadedøre, men så snart vognen var drejet om hjørnet, dannede de kø igen for at få deres bolsjer. Men det var uden munterhed, folk var apatiske nu«. □

Normandiet 1944

Et dansk fragtskib losser forsyninger på den franske kyst efter de allieredes invation den 6. juni 1944. Mere end 6.000 danske søfarende og godt 200 danske skibe deltog på allieret side under 2. verdenskrig – hver 7. søfarende og over halvdelen af skibene krigsforliste, før Danmark igen var frit.

DANMARKS REDERIFORENING
KØBENHAVN

Også idag er handelsflåden et vigtigt aktiv for Danmark – i enhver situation. 670 skibe og 14.000 søfarende gør Danmark større.

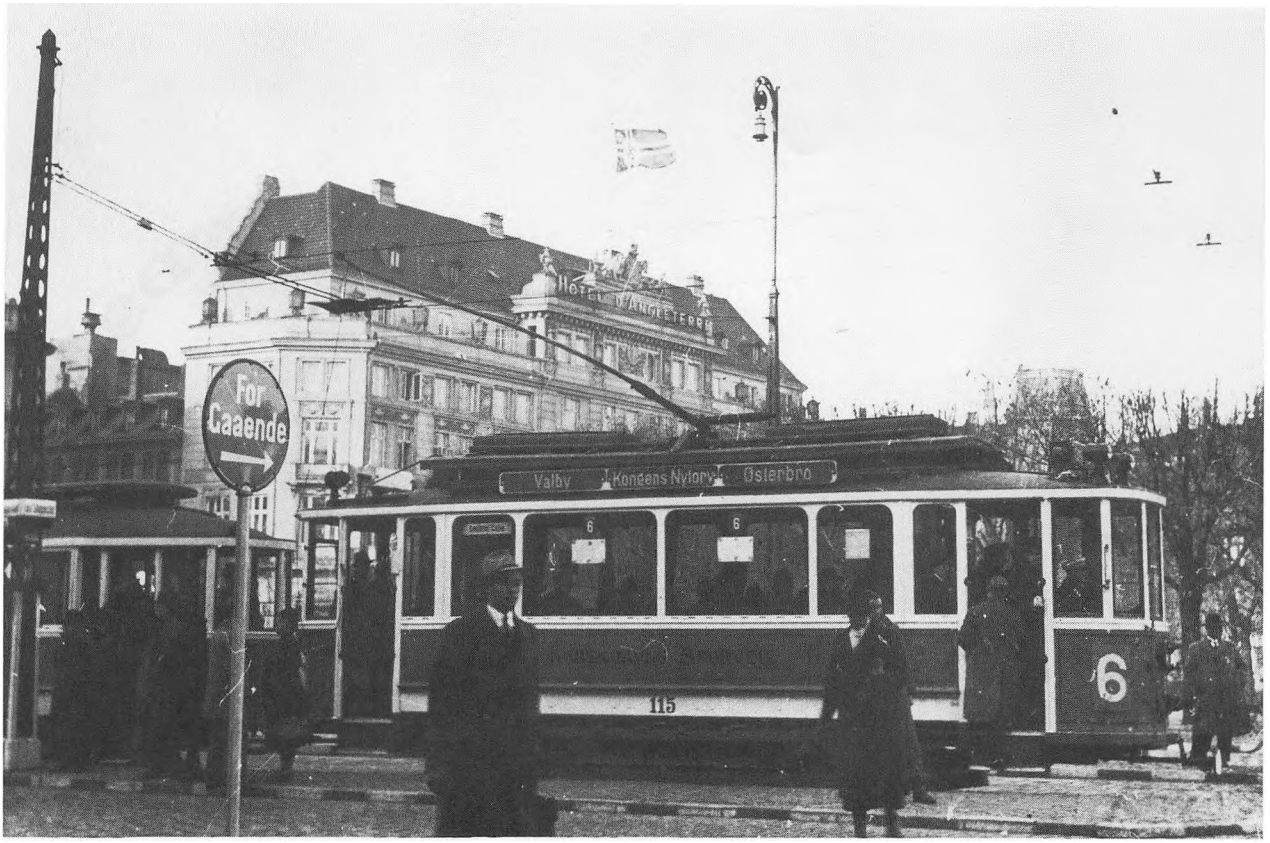

Linie 6 på Kongens Nytorv.

»Göring er blevet skudt. Hans enke bor i en villa på Strandvejen«.

– Rygter fortalt i sporvogne

Af Esben Kjeldbæk

Hvis man gennembladrer Frihedsmuseets samling af plakater fra besættelsestiden, er det påfaldende så vigtigt, det åbenbart har været for de danske myndigheder, at få folk til at undlade at sprede rygter.

Opfordringer som »Fortæl ikke at De har hørt« og formaninger som »En lille fjer kan blive til fem høns« var vel tildels en reverens for tyskernes bekymring for at »fjenden skulle lytte med«, men kan måske også tolkes som udtryk for myndighedernes lille, men nagende, usikkerhed overfor hvad der egentlig rørte sig i befolkningen.

At der gik rygter var forståeligt nok, for presse og radio var under tysk opsyn og fra 1943 under censur.

Vagn Hansens rygtesamling.

Vagn Hansen er i dag pensionist, men under besættelsen var han ansat ved Københavns Sporveje. Han beretter:

»En sporvogn var et glimrende sted, når det gjaldt om at kolportere et rygte, og en meget stor del af de rygter, som jeg hørte gennem de 5 år, har jeg skrevet ned, og de fylder mange sider.

Rygterne var med til at skabe sammenholdet. Mange byttede rygter.

Hvordan de opstod? Jeg har selv moret mig med at lave rygter, og ih, hvor kunne de løbe stærkt.

Dengang kørte jeg ofte på linie 6, som, for at nå ud fra Lyngbyvej til sin endestation ved Roskilde-

SOPHUS BERENDSEN A/S
DANMARK

vej eller omvendt, kørte over Kongens Nytorv og Rådhuspladsen, en tur på ca. 50 minutter.

Men skulle man som passager fra Lyngbyvej til Roskildevej, eller omvendt, skød man »genvej« på en omstigning med linie 9 eller 18 ad Jagtvej.

Det bevirkede, at jeg måske blev præsenteret for mit eget rygte, når jeg trådte ind i folkelokalet på Lyngbyvej eller Roskildevej.

Ofte fik jeg det serveret i en nogen anden form. Det var som regel noget med, at man havde hørt, og det var helt rigtigt, for ham der fortalte det, kendte osv.

Jeg husker en morgen på linie 6. Det var vel omkring 6-tiden, at en mand i arbejdstøj, som stod ved siden af mig, lænede sig frem imod mig og sagde ligesom fortroligt: »Kan De se den stjerne deroppe? Nu skal jeg fortælle Dem, hvad det er. Det er noget tyskerne har sat op. Den står der hver morgen«.

Jeg kiggede på manden. Det var Sirius i Stjernebilledet »Den store Hund«. Da jeg som spejder har lært astronomi, forsøgte jeg, at gøre ham det forklarligt, men nej, det var flere, der havde sagt det samme, og det støttede han sig til og han var ikke til at rokke.

DANSK FORSKNING * DANSK PRODUKTION *
L E O
LØVENS KEMISKE FABRIK

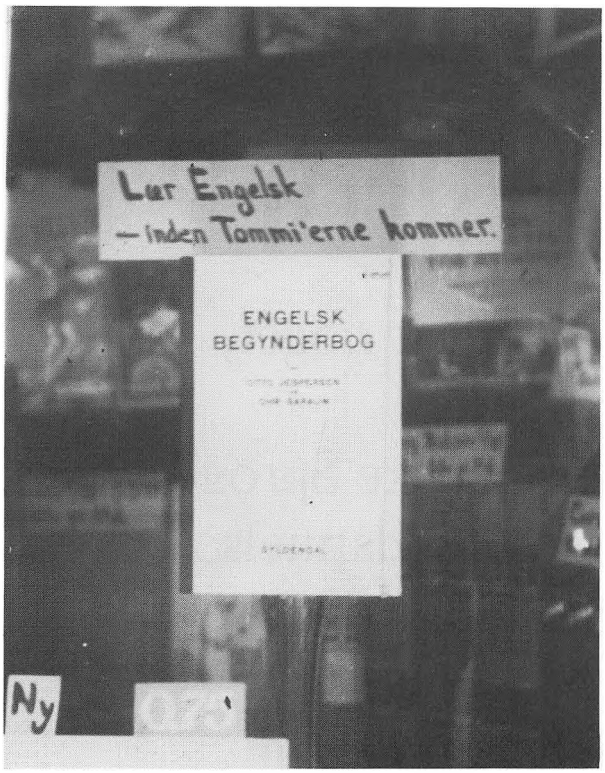

Optimistisk plakat i Ryesgade, 1940.

Nysgerrige danskere på Langelinie, 9. april 1940.

Ved det følgende stoppested kom en herre op og fortalte mig, at Hitlers stedfortræder, Rudolf Hess, var landet i England.

Det fandt jeg endnu tykkere.

»Nu må De holde op, sagde jeg til ham. Der har lige været en passager, som ville fortælle mig, at det er tyskerne, som har sat Sirius på Himlen, og nu kommer *De* med, at Hess er flygtet til England.

Det viste sig, at manden havde ret«.

Vagn Hansen skrev rygterne ned i sin kørebog som han hørte dem. Senere har han skrevet dem på maskine og i dag ligger der i Frihedsmuseets dokumentarkiv en 49 sider stor samling »rygter fortalt i sporvogne«, som en gave fra Vagn Hansen.

Rygterne er pertentligt dateret og optegnet med et poker-face, som mangen historiker må misunde ham.

Der er flest rygter fra 1940 og 1941 og næsten ingen fra 1944 og 45, måske fordi Vagn Hansen i mellemtiden var avanceret fra konduktør til vognstyrer, men måske også, fordi rygterne i 1944-45 havde mistet deres oprindelige forhåbningsfulde naivitet og, bortset fra en kort opblomstring i sommeren 1943, mere og mere nærmede sig den kolde virkelighed.

Tyske mytterier og selvmord.

Som eksempel på rygternes optimisme i begyndelsen af besættelsen kan men betragte de tyske soldater som de træder frem i rygterne i foråret 1940. De er hverken imponerende eller brutale, men snarere primitive og ynkelige.

Den 13. april lyder det på sporvognens bagperron:

»Mange tyskere, der skal ind maskinerne og befordres til Norge nægter at tage afsted. De bliver skudt omgående og lægges i salt og lægges i jorden. De kommer dog ikke i tysk jord, da de ikke er værdige hertil«.

Og den 25. april vil man vide at: »De tyske soldater, der falder i krigen bliver der lavet fedt og glycerin af. Glycerinen bruges til at fremstille krudt«.

Den 9. maj hører man, at tyske soldater sælger deres pistoler for smørmærker og den 25. maj noteres det:

»Adskillige tyske soldater findes hængt i Københavns periferis lysthuse (selvmord)«, og: »Når tyske kvinder spørger efter deres mænd, bliver de skudt«.

Den 28. maj hører man i sporvognen hovedrystende på følgende historie:

»En københavnsk politibetjent mødte en stærkt

Hvad er kultur?

Storm P. mente, at det var noget, man pudsede møbler i.

I „Ordbog over det Danske Sprog" betegner man kultur som uddannelse og forædling af menneskelige egenskaber.

Og atter andre mener, at kultur er alle de oplevelser, der gør vores verden større, sjovere og mere menneskelig at leve i: Litteraturen, musikken, billederne, bevægelserne, sporten...

Det er med baggrund i den sidste fortolkning, vi gi'r kulturen i Danmark vores aktive støtte.

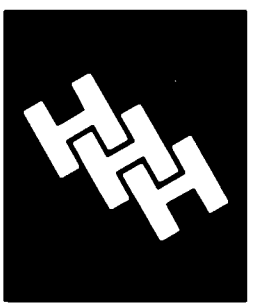

HAFNIA-HAAND I HAAND

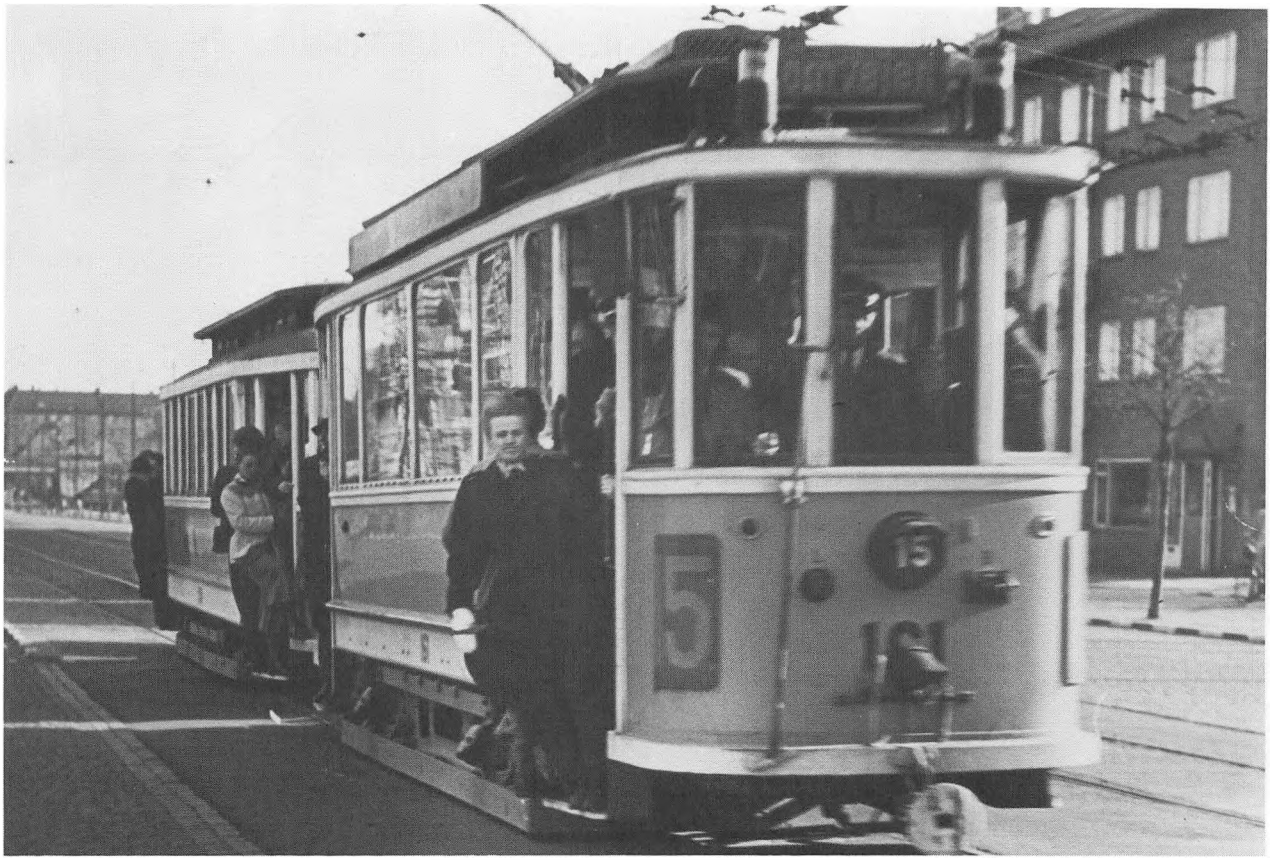

Ligesom togene var sporvognene fyldt til bristepunktet.

beruset tysk soldat. Da han mente, at tyskeren ville slippe billigere, dersom han førte ham til hans kaserne, gjorde han det. Ved ankomsten til kasernen rev nogle tyske soldater deres kammerats distinktioner af, hvorefter de skød ham. Betjenten var meget ulykkelig. Havde han vidst det, havde han hellere bragt ham til stationen«.

Dagen efter har en blikkenslager efter sigende skjult sig på Kastrup Flyveplads og har der set tyskerne gå op i flyvemaskiner, der skulle føre dem til Norge:

»42 tyskere skulle stuves sammen i én maskine. 4 mand ville ikke lystre og begyndte at græde. De nægtede stadig, hvorefter en tysk officer skød dem. Ligene blev læsset på en vogn og kørt bort. Blikkenslageren kunne ikke arbejde mere den dag«.

Endelig rygtes det den 9. juni at:

»Hver dag bliver der på Bispebjerg Kirkegård begravet mange tyske soldater, der enten har begået selvmord eller (har) forsøgt at desertere. Kirkegården bliver lukket mens dette står på«.

Med rygtet af 9. juni 1940 stopper underretningerne og tyske selvmord og mytterier brat.

Forklaringen er sikkert den, at Frankrig kapitulerede den 17. juni, hvorved krigen i vest syntes vundet for tyskerne og disse mistede ethvert skær af ynkelighed.

De følgende 2 år findes der ikke et eneste tysk selvmord (når vi ser bort fra den excentriske Göring, der begår selvmord den 24. maj 1941). Rygterne om tyske soldater beskriver nu trusler, overgreb og brutalitet (ofte i vendinger som »danskeren fik bugen sprættet op med en bajonet«).

Men i sommeren 1943, hvor fredsoptimismen greb danskerne efter Italiens sammenbrud, dukker det ukuelige danske håb frem i et glimt. Den 26. juli 1943 taler man om:

»Tumulter i Esbjerg, da tyske soldater skulle til østfronten. De gjorde oprør hvorfor officererne fik ordre til at skyde på dem; men i stedet skød de sig selv«.

Her er alle forhåbninger fra rygterne i 1940 samlet i et eneste rygte, idet der både er mytteri, afstraffelse og selvmord.

Men herefter er der igen tavshed om sagen. Der er ikke flere tyske selvmord eller mytterier i rygterne.

Luftalarm, Odense 1941.

Fredsrygter.

Naturligvis rummer rygtesamlingen stof for historikere, men også, skulle man tro, for socialpsykologer og myteforskere. Fredshåbet i 1943 var urealistisk, men dog historisk forklarligt. Det gælder derimod ikke rygtesamlingens øvrige vedholdende rygter om en snarlig fred.

I 1940 heder det: 26. maj:

»Tyskerne skal være ude af Danmark senest den 28. maj«.

31. maj:

»Tyskerne forlader Danmark i løbet af 8 dage«.

5. juni:

»Der bliver fred til jul«.

11. oktober:

»Den 1. november forlader tyskerne Danmark«.

Og i 1941: 7. januar:

»Tyske tropper skal være ude af Danmark senest 1. marts (russisk krav)«.

19. marts: »Den tyske hær skal inden få dage forlade Danmark«.

1. november: »Der bliver fred til jul«.

5. november: »Krigen kan ikke vare til jul«.

Måske er disse fredsrygter forklarlige ved den måde Danmark blev besat på. Besættelsen var kommet fra den ene dag til den anden og uden megen blodsudgydelse. Tyskerne kunne vel så forsvinde igen på samme måde. Men har lignende rygter været fortalt i en norsk sporvogn?

Så i november 1941 er det imidlertid som om dysterheden omsider overvælder fredshåbet. De følgende rygter om snarlig fred fortælles ikke længere som saglige oplysninger, men er okkult begrundede:

7. november: »Der bliver fred og mørklægningen hæves til jul (en klog kone har spået det)«.

Og det følgende år, den 19. april 1942: »Krigen vil holde op i denne måned, da der er to gange nymåne, og der er blevet spået, at krigen skal holde op i en måned, hvor dette er tilfældet«.

Den 26. maj 1942 rapporteres der, om en dame, der under kørslen med en anden sporvogn viser sig at have okkulte evner, og som derfor bliver spurgt, hvornår krigen holder op. »Krigen er forbi til september«, svarer hun, og fredsrygterne slutter samme dag med et andet rygte, der næsten har form som en gammeltestamentelig profeti: »Den næste luftalarm (den 10. i rækken) skal vare 38 timer. Når vi kommer op fra beskyttelsesrummene vil der være tropper af en anden nationalitet på gaderne«.

Luftalarm, Odense 1941.

Englænderne.

Denne flugt bort fra realiteterne tager en anden form i rygternes usvækkede tro på en engelsk sejr.

Mens tyskerne i april 1940 fremtræder som primitive stakler, er man fra starten overbevist om englændernes overlegne *sportsmanship*. Den 11. april 1940 noterer Vagn Hansen det rygte at:

»Der er fra England sagt følgende ang. bombardementer i Danmark: Vær rolige – vi kommer først, når alle beskyttelsesrummene er i orden. I kan inden ret længe vente os i Kastrup og på Benzinøen«.

Og den 13. april vil man vide at: »Engelske flyvere har kastet sandsække ned på Storstrømsbroen og derefter flyveblade, hvor der står: »Kan I se vi kan ramme«.

Da englænderne alligevel ikke viser sig at komme til hjælp har rygterne to forskellige forklaringer på sagen. Den ene er, at de er her alligevel, selvom vi ikke mærker det.

Den 22. december 1940 har 2 engelske u-både været inde i Køge for at proviantere. Derefter sænkede de en tysk destroyer.

Den 9. februar 1941 har en engelsk u-båd proviantеret på Ærø, og da jagten går ind på de danske kommunister i juni samme år, siges det den 23. juni: »Engelske u-både har været inde ved Langelinie for at hente en del danske kommunister«.

Fra begyndelsen af 1942 begynder engelske faldskærmsfolk at optræde i stedet for u-bådene, der glider ud af billedet, og den 28. september forlyder det i sporvognen: »Der er nu 347 hemmelige sendere i Danmark«.

Ved siden af disse aktiviteter under overfladen, er der utallige rygter om engelske luftangreb på danske byer og vældige luftkampe over dansk område.

Begge dele forekom, men næsten kun fordi nogle af de engelske bombe-ruter til Tyskland gik ind over Danmark, hvilket udløste hyppige *luftalarmer*. Men rygterne gør, også mod enhver indre sandsynlighed, luftkampe og bombardementer af danske mål til daglige foreteelser, hvilket måske kunne ses som udtryk for, at man ubevidst ønskede, at den udmattende venten i tilflugtsrummene ikke havde været forgæves.

Flyveresset og den kvindelige spion.

I rygtesamlingen kan man identificere mindst to figurer af mytisk tilsnit, selvom den ene af dem, flyverløjtnant Clauson Kaas, også eksisterede i

virkeligheden. Om ham høres det allerede den 11. april 1940:

»Flyverløjtnant Clauson Kaas skal lede de engelske flyveangreb på Danmark«, og den 29. maj er han faktisk i luften, at dømme efter rygterne: »Løjtnant Clauson Kaas har været over Ålborg Flyveplads som førermaskine for tre engelske flyvere. Han fløj henover denne, satte motoren i stå og bidrog dermed tyskerne det indtryk at han var ramt. Da han var kommet omrent helt ned på pladsen skød han fra halen af maskinen på et luftværnsbatteri, og dræbte derved 5 tyskere.

Senere sendte han gennem radioen en hilsen til Danmark«.

Den 17. juli gentager han den engelske bedrift af 13. april, dog nu ved Lillebælt: »Clauson Kaas har på Lillebæltsbroen kastet sandsække ned, der bar navn og adresse samt påskriften »Kan I se vi kan ramme«. og endelig rygtes det den 30. juli: »Den endnu ikke færdige flyveplads ved Randers har Clauson Kaas fløjet henover og kastet en buket blomster ned, som bar påskriften »Jeg kommer ved indvielsen«.

Herefter glider Clauson Kaas ud af sagaen, men på en måde dukker han alligevel op igen. Rygterne om engelske u-både og specielle missioner i luften ebbede ud, men fik en kort opblomstring i april 1942 da Christmas Møller, ved at sejle til Sverige skjult i en motorbåd, foretog sin opsigtsvækkende flugt til England.

Rygtesamlingen bringer i den anledning i maj 1942 16 forskellige rygter i forbindelse med flugten, og et af dem lyder: »Den tidligere Dirt-track rytter, Morian Hansen, er landet med en engelsk maskine i Næstved og (har) taget Christmas Møller med«.

Det er vel i mellemtiden blevet kendt, at Clauson Kaas fortsat levede i Danmark og fortsat ernærede sig som kommentator af flyverfilm og leder af et brevkursus i flyvning, men Morian Hansen, der virkelig var i England, indtager ubesværet hans mytiske position.

Men ellers var der i efteråret 1940 ikke længere nogen mandlige vovehalse at tro på.

Måske er det grunden til at en helt anden skikkelse nu træder frem i rygterne – en skikkelse, der både er kvinde og anonym, men som overalt efterlader spor af jordforbindelsen til sin hemmelige sender.

Den 2. november 1940 hører vi om hende for første gang i sporvognen: »En ældre dame ringede på hos en familie i Lindevangen i København, og bad om at få lov til at låne WC'et.

Et kvarter efter kom hun ud, sagde tak for lån, og gik.

Et øjeblik efter blev hele bygningen omringet af tyske soldater, som ringede på alle steder, og spurgte, om de havde haft besøg af en dame. Det sted, hvor damen havde været inde, blev WC'et undersøgt, og det viste sig, at der på vandrøret var skrabet maling af. Damen var en engelsk spion, der sendte pr. kortbølge til England«.

En anden i sporvognen – må man tro – ved at berette at: »Damen har også aflagt besøg på en gård i Nordsjælland«.

Den 7. november har damen sendt fra toilettet i en forretning på Amager – »der var skrabet på vandrøret« – og den 8. november har man fået rede på, at det er en »norsk, tysk, engelsk eller dansk dame. Hun eftersøges af tyskerne som spion »og hun skal være fantastisk dygtig«.

Den 28 november forlyder det:

»Damen med sender og modtager er set i Teglgårdsstræde, hvor hun har været inde i en forretning og låne toilettet«.

Så går der lidt tid, før man igen i sporvognen

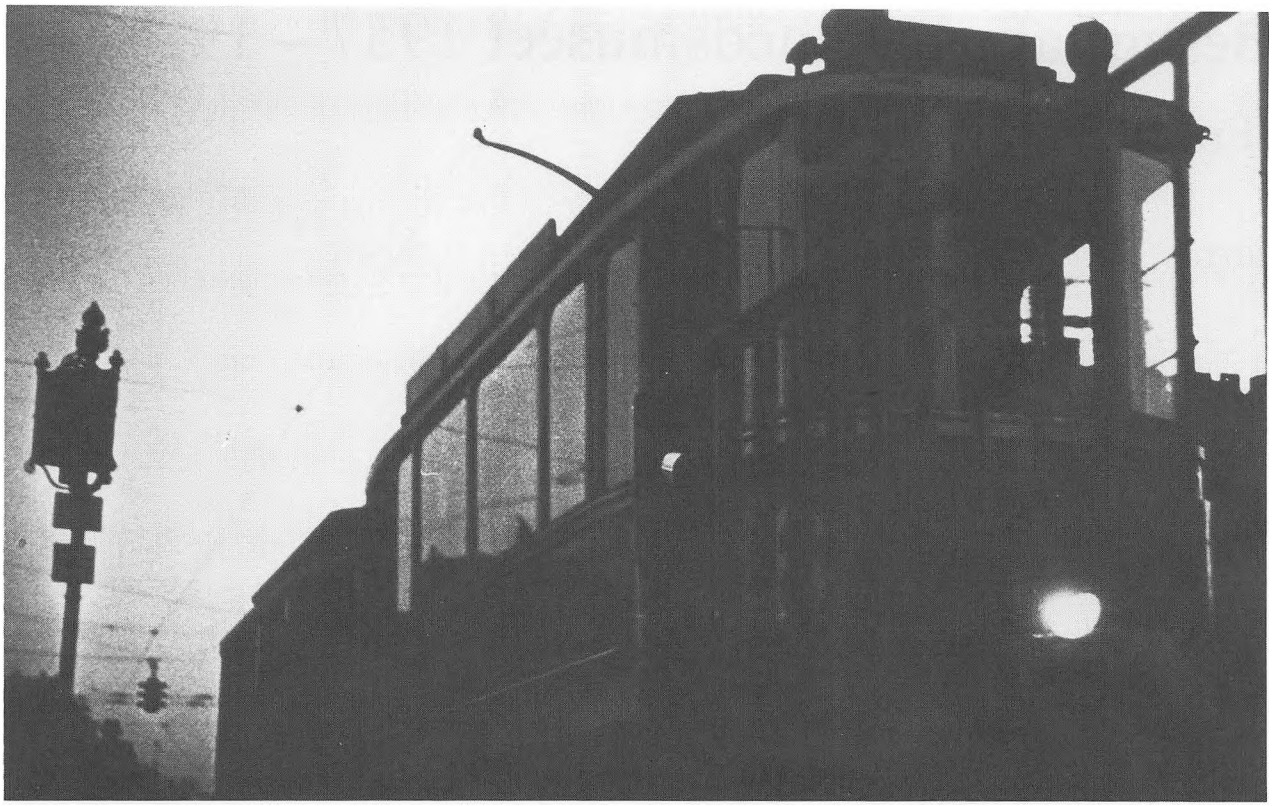

Sporvognene kørte med mørklægning.

hører om damen. Den 27. februar 1941 har hun været i Magasin du Nord, også med tysk omringning og kradsemærker på vandrøret til følge.

Men så går der mere end et år før man hører om hende igen, og nu for sidste gang. Den 21. oktober 1942 har hun pány været i Magasin, men har som et andet fabeldyr, stadig ikke efterladt sig andet end skrabemærker på et rør.

– indtil 4. maj 1945.

Troværdighed.

Rygterne i Vagn Hansens samling er naturligvis langt mere uensartede, end de af dem, der har været omtalt her – men er de blevet troet?.

Det er nok et galt spørgsmål at stille, for det vigtigste ved et rygte er vel ikke, om man tror det, men om man finder det værd at fortælle videre.

Rygterne, med deres kombination af fantasi, snusfornuft og grotesk overdrivelse er derfor snarest et udtryk for, hvad man kollektivt *ønskede* at tro, for ved at blive troet tror man vel også selv lidt mere.

Man må sikkert tænke sig, at rygterne i Vagn Hansen sporvogn på en given dag ikke kun er blevet fortalt her, men i alle sporvogne, ja overalt, hvor folk traf sammen i offentlig anonymitet, og derved er rygtesamlingen en spændende afspejling af det åndelige beredskab hos danskerne i besættelsens tidligste år.

Har De iøvrigt hørt, at der er udbrudt pest i Hamburg? □

Lykønskningsliste

Greve Ahlefeldt-Laurvig-Lehn, Hvidkilde
Amalienborg-Klubben
Edward Andersen, Klovborg
Mogens Andersen, Holsted
Norma Andersen, Kbh.
Anonymt
Anonymt
Anonymt
Anonymt
Anonymt
Anonymt
Boleslaw Apollo, Kbh.
N. E. Bank-Mikkelsen, Kbh.
Eigil Barfod, Gentofte
Jørgen Barfod, Lyngby
Niels Berg, Kbh.
Svend Aage Beyer, Kbh.
Henri T. Birch, Roskilde
Lars Bjørneboe, Horsens
Dines Bogø, Dragør
Børge Brandt, in memoriam
Emil Wigelsen Bruun, Dragør
Henning Buhelt, Herlev
Erik Juul Busch, Kbh.
Byrsted Uniformsmuseum, Nibe
Axel Christensen, Lyngby
Birger Christensen, Valby
Erna Christensen, Søborg
Harry Brostrup Christensen, Rødovre
Dachau Klubben
Dansk Kriminalpolitiforening, Kbh.
Børge Dyrmose, Vanløse
Axel Eilersen, Hvidovre
Per Federspiel, Lyngby
Anna Magrethe Fjordstrøm, Kbh.
Erik Fog, Bogota, Colombia
Preben Fog, Virum
Poul V. Frederiksen, Charlottenlund
Frihedsmuseets Cafeteria, Kbh.
Tage Fynbo, Kbh.
»Gedestalden«
Bent Halling, Hellerup
Lis Halling, Hellerup
A. Hamburger, Kastrup
Hannover-Stöcken Gruppen
Carsten Hansen, Kbh.
Gotfred Hansen, Hvidovre
V. Bendix Hansen, in memoriam
Jytte Harlev, Kbh.
Poul Harlev, Kbh.
Emmy Maria Hartnack, Kbh.
Henrik Heilmann, Skælskør
B. Hemmingsen, Brøndum
Lis Hemmingsen, Hellerup
Grethe Hesselgren, Lyngby
Kirsten Hinrichsen, Høve
Steen Hinrichsen, Høve
Ib Hjarlitz, Kbh.
Hjemmeværnsregion VI
Musikkorps Støtteforening
Kurt Holdt
Leif Holkved, Kbh.
Viggo Holst-Christensen, Kbh.
Jørgen Hæstrup, Odense
Jørgen Illum, Aarhus
Kurt Jacobsen, Lyngby
Ole Jacobsen, Kbh.
Kjeld Jahn, Kbh.
Gerhardt Jensen, Kbh.
Helge Jensen, Charlottenlund
Knud Jensen, Frederiksberg
Svend Erik Jensen, Brønshøj
Aage Jensen, Charlottenlund
Leif Jeppesen, Greve Strand

Lykønskningsliste

Frederik Johannessen, Kbh.
Chr. Helmer Jørgensen, Silkeborg
E. Skov Jørgensen, Værløse
Johan Kanding, Kbh.
Preben Kirkegaard, Kbh.
Børge Klingenberg, Hvidovre
Hans Henrik Koch, Kbh.
Julie Konow, Kbh.
Lennart Konow, Virum
Ole J. Kragh, Bisserup
Gorm Martin Larsen, Frederiksberg
Petrus Larsen, Frederiksberg
Poul Larsen, Kbh.
Rudolf Larsen, Kbh.
Otto Laugesen, Erslev
Willy Lillegaard, Herslev
Svend Emil v. Linstow, in memoriam
Asger Lundbak, Hellerup
Peter Møller Madsen, Kbh.
Egon Malkær, Valby
Leif Malmquist, Löddeköpinge, Sverige
Jytte Melchior, Kbh.
Kai & Inge Merved, Kbh.
Børge Moltke-Leth, Kbh.
Edmund Mortensen, Gentofte
Birgit Munck, Kbh.
Erik Münter, Kbh.
P. A. Mörch, Kbh.
Ansgar Hejlskov Nielsen, Maaløv
Jørgen B. Nielsen, Næstved
Per Nielsen, Frederiksberg
Oliefyr-Centralen, Gentofte
Erik Heimann Olsen, Frederiksberg
Kai V. Olsen, Herlev
Alf Ebbe Olstrup, Helsinge
Mogens E. Pedersen, Slagelse
Kai Wadsbach Petersen, Kbh.
Tage V. Petersen, Brøndbyvester
Tove Petersen, Brøndbyvester
Eigil Petterson, Rødovre
Aage Prücker, Kbh.
A. Rademacher, Kbh.
Inger Rasmussen, Kbh.
Dyveke Reumert, Frederiksberg
Lykke A. Koed Righolt, Odense
Gert Egon Rostrøm, Kbh.
Mogens Ryberg, Vodskov
Edv. K. Rønaa, Kbh.
Sammenslutningen af erhvervshæmmede
fra Frihedskampen, Omegnsafdelingen
Harald Sandbæk, Skodsborg
C. C. Scavenius, Stege
Einer Seligmann, Kbh.
Kirsten Marie Shermann, Kbh.
Ellen Stala, Gentofte
Karin Søndergaard, Bagsværd
Valdemar Søndergaard, Bagsværd
Eilif Sørensen, Kbh.
Grethe V. Sørensen, Bagsværd
Ingolf Sørensen, Bagsværd
Tekafos ApS, Hareskovby
Theresienstadt Foreningen, Kbh.
Frode Toft, Kbh.
L. Trier, Værløse
Svend Truelsen, Kbh.
K. A. Vandborg, Kbh.
Rik Vandborg, Kbh.
Børge Wall, Maaløv
Maria Elisabeth Warming, Birkerød
Jørgen Winkel, Hørsholm
Poul Wohlert, Risskov
Poul Zachariassen, Kbh.
Dansk Kamera Service
George Nellemann

Frihedsmuseet 25 år

1. – 31. oktober:	Særudstilling »Besættelsens hverdag« i Frihedsmuseet.
1. – 31. oktober:	TV viser hver aften »godnatbilleder« fra Frihedsmuseet.
Tirsdag d. 12. oktober:	Det danske filmmuseum, St. Søndervoldstræde viser kl. 17 filmen »Danmark i lænker« fra 1945.
Onsdag d. 13. oktober:	Filmmuseet kl. 19 »Det gælder din frihed« fra 1946.
Torsdag d. 14. oktober:	Filmmuseet kl. 21 »De fem år« fra 1955.
Fredag d. 15. oktober:	Frihedsmuseets jubilæumsdag, og i den anledning afholdes reception for indbudte i Nationalmuseets foredragssal kl. 16-18, indgang: Ny Vestergade. Her vil blive underholdning af N. Zahles pigekor, Raquel Rastenni og Sam Besekow.

Frihedsmuseet

vil fredag d. 15. oktober være åbent kl. 10-15 og det illegale trykkeri vil arbejde.
Om aftenen vil museet være åbent kl. 19-21 medens Kvindelige Marineres orkester og Hjemmeværns Region VI orkester vil musicere.
Kl. 21 vil Tivolis kunstfyrværker afbrænde et stort fyrværkeri foran museet.
Samme dag udgiver Foreningen Frihedsmuseets Venner en registrant over Frihedsmuseets dokumentsamling.

Støt Frihedsmuseet ved at indmelde Dem i Foreningen Frihedsmuseets Venner.
Kontingent for ordinære medlemmer: 35 kr. årligt.
For dette kontingent får De desuden hvert år en bog samt otte foredrag vinteren igennem.

Køb Frihedsmuseets mærke for 5 kr.